

АНТОН П. СТОИЛОВ

БЪЛГАРСКИ КНИЖОВНИЦИ

ОТ

МАКЕДОНИЯ

I

1704 — 1878

С 11 ПОРТРЕТА

СОФИЯ
ПЕЧАТНИЦА С. М. СТАЙКОВ
1922

БЖЛГАРСКИ КНИЖОВНИЦИ

ПРЕДГОВОР

От няколко години насам изучавам епохата на бжлгарското възраждане, епоха, през която целокупния бжлгарски народ, гдето и да живееше, даде такива светли личности, с каквито рядко могат да се похвалят други народи. При общия стремеж бжлгарския народ да се освободи от двойното робство — духовно от гжрците и политическо от турците — е действувал планомерно и постепенно: групирал се е около цжрквата и училището, и те станали за него главни фактори, отдето се е направлявала и ръководила борбата. Водителите му, изразители на народното желание, не жалили ни труд, ни средства, а често пжти бедствували, само и само да отговорят напълно на народното искане. И днес, като разглеждаме гигантските им дела, ние просто оставаме смаяни, каква голема любов са питаяли към своя народ, как безукоризнено и преданно са работили! Народ, който е дал такива синове, които го извадиха от мрака на невежеството и забравата, ще живее и напредва.

Нашите радетели, съзнавайки високото си назначение, са съдействували не само със живо слово, но и с книжовна реч, затова и те са първите наши книжовници от възраждането ни. Изпърво с ръкописни произведения, каквато е чувотната Славенобжлгарска история (1762) на Паисия Хилендарски,*) после с печатни произведения, каквито за пръв път „на прост бжлгарски език“ на югозападен бжлгарски говор излизат от бжлгарски труженици от Македония, напр. Иоаким Кжрчовски, Кирил Пейчинович, братия Миладинови, Партения Зографски, Натанаил Охридски, Райко Жинзифов и др. Като вникнем в книжовната дейност на радетелите по

*) Автографа на тая история пръв открих през 1906 година в Зографския манастир (в Св. Гора), гдето и сега се пази.

възраждането ни от Македония, която допълва обществената им дейност, пред нас изпъкват такива светли личности, които трябва да бъдат най-близко до сърцето на всеки българин, особено на българина от Македония. Това не само от почит към тех, но и за поука на днешното поколение, чиято свещена длъжност е да изкара до край почнатото от тях дело. Пржстта от гробовете им ще сипе проклетия върху нас, ако не продължим делото им. Всеки българин, особено тия от Македония, да не се разделят от мисълта, като как да се отжрват неговите братя от непоносимото робство на сърби и гърци, което ги сполете от 1913.

Аз се потрудох да събера сведения за живота и обществено-книжовната дейност на всички български книжовници от 1704—1878 година, родени в Македония, и да ги изложа в достъпна форма за широка публика в тая книга. За някои книжовници, напр. за Христо Граматик, който е списвал книги (1740) в Бошановския манастир (Тиквешко), от които едната е посветена на игумена на тоя манастир, Калиника, за Марка Теодорович, „бугара, родомъ изъ Разлога“, който е издал Славянски букваръ (Виена, 1792), предназначен за сръбските и българските училища, и за Йоана Димитриевич Охридчанин, който е издал Первоначална наука от Фр. Соабия, преведена на славенобългарски от гръцки с прибавления на Плутархови поучения за възпитанието на децата в славенобългарските училища, печатана в Цариград, 1844 и Служебникъ мали (Цариград, 1845) и др., не разполагам с повечко сведения, за да им посветя по няколко реда.

Моите очерки за 27 книжовници, които разглеждам в книгата си, немаат за цел да дадат пълнен свод за живота им, нито обстоен анализ на трудовете им, а общи познания за тех. Обстойни сведения могат да се почерпят от отделните монографии върху някои от тех, за които давам в края на книгата си библиография.

При по-сгодно време, когато печата нема да бъде толкова скъп и тая ми книга намери добър прием среди обществото, във втора книга ще дам по същия план сведения за книжовно-обществената дейност и на всички покойници български книжовници от Македония, които излизат с печатни трудове от 1879—1912 година.

Като син на Македония, сметам, че изпълнявам свещен дълг с тоя труд към паметта на първите новобългарски книжовници, а на младото поколение пожелавам дълбоко да се проникне от дейността им: там то ще научи, как са работили наши деди и бащи, с каква любов и самоотверженост са служили роду си, какви идеали са ги движили и какво завещаха на поколението*).

А. П. Стоилов.

*) Тоя труд съм чел в заседание на Историко-филологичния клон на Българската Академия на Науките и се реши да се издаде в отделна книга (протокол № 2 от 29 април 1920).

ВЕЛКО ПОПОВИЧ

Честите войни на Балканския полуостров са предизвикали изселвания на много бжлгарски семейства в чужди страни. Така, през 1689 турско-австрийската война е принудила мнозина бжлгари от Македония да избегат в Австрия заедно с отстъпващите австрийски войски. Един от тия будни бежанци е бил Велко Попович, родом от Кратово, напуснал родното си огнище, за да избегне турските и гржцките произволи. Той е работил за сржбското възбуждане, без да забравя бжлгарския си произход и патриотическите си заджлжения. Велко Попович през 1704 в Буда-Пеща е преписвал книги, а през 1706 е съпровождал от Буда до манастира Крушедол (Срем-Австрия) останките на Р. сения Черноевич III. Ако и да е работил между сржбско наеление, Велко не е забравял бжлгарското си отечество, та на две места в своите ржкописи, един в манастира Раваница (Срем), друг в Гергетек, той бележи: 1. Книгу сию чрьтахъ у Будимскои вароши дякъ Вѣлко Поповичъ отъчъствомъ же отъ Бльгарские земли, отъ места Кратова... въ лѣто 1704; 2. Сия книга избрана различными слови чрьтахъ ю у Будимскои вароши дякъ Вѣлко Поповичъ отъчъствомъ же отъ Бльгарские земли, отъ места Кратова... въ лѣто 1704.

ХРИСТОФОР ЖЕФАРОВИЧ

Свещеник Христофор Жефарович, автор на известната *Стематогрѣѡ* (Виена, 1741), когото сѣрбите считат за свой пръв писател през XVIII век, е бѣлгарин и роден в град Дойран. Пѣлното заглавие на неговата книга е следното:

Σ Τ Ε Μ Α Τ Ο Γ Ρ Ε Ι Α,
ЮЖЕ ВЪ ВЪЧНЮ ПАМАТЪ,
БѢГОПОЛЪЧНАГЪ ПОТЕИРЖЕНІА,
СѢТЪИШЕМС И БѢЖИИТЪИШЕМС, ГДНЪ, ГДНЪ,
"Арсенію Четвертому
"Архїеїкѣпѣскому,
БѢКЪ ГЕРЕШЕВЪ, БОЛГАРШЕВЪ, ЗАПАДНАГЪ, ПОМОРА,
ДАМАЦІИ, БОСНЫ "ОКОЮ ДЪНАА И ЦЪЛАГЪ, "ИЛЛѢРІКА,
ПАТРОІАРХЪ
ГДНЪ, ГДНЪ, МИЛОСТИВЪИШЕМС
Христофору Жефаровичу иллѢрїко рѣссїанскїи
ѡбщїи зѡграфу всепокрѣну приписеиъ,
и въ зѡлогъ Гынѡвскагъ БѢГОВЪКІА ДАРЪЕИъ
в' БѢННѢ. ѡ а ѡ м а: окт: ѡа:
Ѳѡма Мѣссмеръ Гѣчеиъ, 1741.

В сѣщата книга на лист "ма. 41. от Павел Ненадович (срѣбски Карловацки митрополит от 1749—1768) е напечатено посвещението:

Бѣгѡ-Почтѣнноѡ
 Госпѡдинѡ
 Христофѡрѡ Жефѡровичѡ
 ѡбщій нарѡдскоѡ зѡграфѡ
 Ревнѣтелю "Отчѣства Болгарскаѡ,
 Любѣтелю Цѣтва Иллѣрическаѡ
 за кнѣгѡ "Сѣже ѣмѡ:
 знѡменій, ѣлѣ Ѣрѡжій Иллѣрически ѣзѡбраженіе
 Павѣлъ Нѣнадовѣчѡ школѡ ѣногѡ
 Карловачкиѡ Козачѣнскиѡ ѣченикѡ ѡ ѣсѣрдѣѡ
 сѣе воспѣсѣетѡ.

За живота на Жефаровича знаем много малко. От за-
 вѣщанието, което е оставил в края на юний 1753 вжв Виена
 на руския посланик граф Г. К. Кейзерлинг и заминал за
 Москва, научаваме, че е имал брат, сжщо свещеник като него,
 в родния си град Дойран по име Продан; тжргувал е сжс све-
 щенически одежди, цжрковни утвари, икони и книги, пжту-
 вал е в славянските земи и в Иерусалим; починал е в Москов-
 скія Богоявленски манастир на 18 септемврий 1753.

От посвещението на Павла Ненадович, както и от за-
 вѣщанието на Жефаровича, не може да има вече сжмнение,
 че тоя „ревнитель отечества Болгарскаѡ“, а „любитель цар-
 ства Иллирическаѡ“ не може да бжде от друга народност,
 освен от бжлгарска.

Жефарович е сжставил своята Стематография по обра-
 зец на книгата от дубровничанина Павел Ритер от 1701 под
 сжщото заглавие — „Stemmatographia“.

Жефарович сжс своята Стематография се явява пред-
 ходник на бащата на нашето вжзраждане, Паисия Хилендар-
 ски, на когото не може да се отрече известно вжздействие,
 защото Стематографията е написана на цжрковнославянски
 език, руска редакция, — на какжвто език е написана и
 „Славенобжлгарската история“ (1762) на Паисия.
 Стематографията е ценна книга, защото сжджржа изображе-
 ния на бжлгарски и сржбски царе и светци, а сжщо и гер-
 бовете на всички славянски земи. Под всеки герб Жефарович
 вмества сжответно стихотворение, в което характеризира
 всеки славянски народ и загатва за неговата историческа
 сжба.

Така, между друго, за бжлгарите пише: „Нарѣдъ въцше сѣлами, нѣже рѣзномъ славенъ, ѿ части ѿ гравѣтелствъ склоненій“. Сжс сжчинението си той е преследвал несжмнено известна патриотическа цел — с изображението на бжлгарските и сржбските царе и гербове, сжс сведения за бжлгарската и сржбската история — искал е да възвеличи тия два поробени народа, да изтжкне техното славно минало, като залог за самостоеен живот. Сам той ни казва, че желанието му е било да възкреси славата на славянското оржжие, на южнославянските царства, да посочи какви са били некога тия царства, — „да би памятьта между човеки не угасла, но била во вечния веки: дерзнухъ сию книжицу типомъ написати“.

Сжс своето сжджржание, а особено с патриотическите си изображения, Стематографията е оставила трайна следа в нашето възраждане. В някои преписи и преработки на Паисиевата история срещаме гербове, копирани от Стематографията. В 1841 Иван Богоров отпечата в Одеса ликовете на бжлгарските царе Иоан Асена и Иоана Шишмана с бележка: „взето изъ Стематографіи Х. Жефаровича“. Тая книга Богоров пазел като светиия и я носел навред сжс себе си.

ИОАКИМ КЖРЧОВСКИ

Иеромонах Хаджи Иоаким Кжрчовски е роден през втората половина на XVIII век в Кичевското село Осломени. Преди да стане монах, той се е казвал Йов и се учил нейде в Цариград. Най-напред е служил като учител в Дебърския манастир „Св. Иван Бигор“, а после може би в самия град Кичево (Кжрчово), отдето се и именува върху една от своите книжки „Даскал Кжрчовски“. Не се знае, кога е станал иеромонах и хаджия и е приел името Иоаким. Но от записка на сина му поп Георги върху кориците на една стара кормчия се вижда, че това се е случило преди 1805 години. От Кичево Иоаким е преминал да живее в Криворечна-Паланка, в Самоков и в Кратово, гдето дълго време е бил даскал. Той е умрял около 1820 през една от своите обиколки, които ведно със синовете си Георги и Давид правил между Кюстендил и Щип, за да служат и проповедват по бжлгарските църкви и параклиси.

За жал, ние не знаем повечко за живота на Хаджи Иоакима, а той заслужава да се изучи обстойно, защото е втория наш книжовник, който е почнал да печати книги в началото на XIX век на „простѣишии іазикъ Болгарскій пользованіа ради простѣйшихъ челоувѣкомъ и некнижныхъ“, както четем в заглавния лист на първата му преводна книга „Повѣсть“ (1814). Веднага треба да отбележим, че неговият език е чист бжлгарски, на югозападен бжлгарски говор.

Той е бил учител и на Кирила Пейчинович в манастира „Св. Иван Бигор“. Обаче най-големата заслуга на Хаджи Иоакима за нашия народ е неговата книжовна дейност, по която сѣдим, колко високо е гледал на своето призвание, като духовно лице и учител. Като бжлгарин е работил в градове и села между бжлгарско население в Македония, отдето се вестяват най-много спомощници на неговите книги. Той е списвал книгите си в Македония на „прост бжлгарски език“, важно свидетелство за народността на македонското население.

До сега са познати четири труда на Хаджи Иоакима, печатани в Буда-Пеща, а именно: 1. Повѣсть ради страшнаго и втораго пришествія Хрїстова (1814), 2. Мытарства (1817), 3. Чудеса пресвятыя Богородицы

(1817) и 4. Различна поучителна наставлениа (1819). Много са интересни сведенията в заглавията на книгите му, защото идат да ни убедят за лишен път, че нашите търговци през XVIII и XIX в. в Белград, Земун, Нови-Сад, Буда-Пеща, Виена и Лайпциг, мислейки за своята родина, търсили са случай да помогнат на своите братя българи с книги. Така, за напечатване на първата книга са помогнали Хаджи Пецо от Щип, Хаджи Станко от Кратово, Димитри Филипович от Паланка и Димитри Иоанович Зузура от с. Сечища (Тетовско), втората — с иждивението на християните „Штипскихъ и прочихъ градовъ Болгарскихъ“, третата — с помощ от Д. Филипович и Д. Иван. Зузура и за четвъртата — Нешо Маркович от Кратово. Също така и виенския български търговец Марко Теодорович, „Булгара родомъ изъ Разлога“, дава през 1792 средства за напечатване на славянски буквар за употреба в училищата на сърбите и българите.

Споменах по-горе, че спомощниците на Хаджи Иоакимовите книги най-много са от градове и села в Македония, ала не липсват такива и от другите страни на българското отечество. Ето от кои места са спомощниците в третата и четвъртата книга (в първите две книги нема спомощници по градове и села): Кратово, Самоков, Дупница, с. Рила, Паланка, Кочани, с. Кокошин (Кумановско), Скопие, Струмица, Пловдив (Вжлко чорбаджи дал 600 гроша), Ниш, Лесковец, Щип, Ново-село при Щип (то само дало 500 гроша), щипските села: Балван, Варсаково, Неманица, Стануловци, Доляни, Овчеполския манастир Гюрище, Кратовското село Шлегово, Кумановските села Довезенци и Пезово, Дебърските големи села Гаре, Тресанче, Лазарополе и Галичник, Гостивар, Горна Джумая.

От казаните четири книги на Хаджи Иоакима първата и четвъртата са съставени от самия него като сбирка от всекакви нравоучителни статии из различни чужди съчинения, а втората и третата са преведени от гръцки. Той е събирал и превеждал съдържанието на книгите си постепенно, и то с цел, за да му служат някои статии, като готов български текст при неговите проповеди по църквите и при обучението в училищата. По тая причина става ясно, защо езика на Хаджи Иоакима е близък до простионародния с белези ту на един, ту на друг от западномакедонските български говори. Митарствата на Хаджи Иоакима треба да са слушани в неговите проповеди с най-жив интерес, защото, откак са били напечатани в Пеща, те прекарват още няколко издания на български език — в Букурещ 1843, в Белград 1869, в Русчук 1868 и пак в Белград 1874. Тая книга е взета из житието на св. Василия нови, и в нея се описват двайсете митарства, които е преминала света Тодора

подир смъртта си и преди да достигне в рая; по тия митарства се дава на християните поучение, каква страшна е смъртта, през какви изпитания минава душата на оня свет и как сме длъжни да живеем на земята благочестиво и да се вардим от всекой телесен и душевен грех. И Чудесата на св. Богородица са занимавали твърде много въображението на народа, защото и от тех след първото им издание „Трудомъ Йоакима въ монасѣхъ многогрѣшнаго“ е излезл един ред издания, — в Самоков 1851, в Букурещ 1864 и неизвестно где 1869. Това сж 67 чудеса, които е извършила пречистата и пресвета майка Христова над различни християни и евреи, които се притекли към нейна помощ и са повервали в нейната божествена сила. Според наслова на първото издание на „Чудесата“, те са заети и преведени из гръцката книга на монаха Агапия Критски „Амортолон Сотирия“ от 1793.

Книгата Различна поучителна наставления на Хаджи Йоакима е най-обемна и съдържа най-разновидни статии, промесена тук-таме с текстове от свещеното писание на църковнославянски език. Между друго, тя съдържа видението на св. Василия за безкръвната служба, тълкувания на всекидневни молитви, обяснения на свещените сждове и одежди и от псалтира поучения и сказания. Това пжстро сждържание на книгата, както и езика на статиите, повече църковен, или нагоден по-близу до известен народен говор, представя, как книжовните трудове на Хаджи Йоакима са нжзникнали през течение на длгите му обиколки между народа за църковна и християнска поука. Той с гордост е носил в душата си сжзнанието, че с тия апостолски обиколки изпълнява един свещен длг, да обичаш ближния си и да го научиш на онова, което знаеш от него по-вече и по-добро.

КИРИЛ ПЕЙЧИНОВИЧ

Между учениците на Исаакиа Кжрчовски в Дебърския манастир „Св. Иван Бигор“ е бил, както споменахме, и Кирил Пейчинович, родом от с. Теарце (Тетовско) — в южното подножие на Шар-планина —, неизвестно в коя година, — и умрел на 12 март 1845 в подновения от него Лешочки манастир „Св. Атанаси“. За ранните години на Кирила знаем положително, че заедно с баща си Пейчина и чича си Далмата са продали кжщата си в селото, отишли в Хилендарския манастир (в Св.-Гора) и са станали монаси. Баща му и чича му като монаси са останали в Св.-Гора, а той като иеромонах се е върнал в Скопско и станал в 1802 игумен на Марковия манастир „Св. Димитрия“. След игуменството си на тоя манастир той се е заел да поднови западналия Лешочки манастир до с. Лешок (Тетевенско), недалеч от родното му село Теарце. В 1817 манастиржт. е бил възобновен, и Кирил му е станал пръв игумен. Доброто управление на манастира е джжало големо доверие у бжлгарското население в Тетовско (от гр. Тетово манастиржт. е на 7 километра) и Скопско, затова то не е жалило средства да издигне тая обител до положение, което е заела през пжрвата половина на миналото столетие, — да стане културен център на Тетовско и Скопско. А това изключително се е джжжело на игумена му Кирил.

Иеромонах Кирил Пейчинович, по запазения портрет-рисунок, е бил сжс среден ржст, пжлен, имал големи вежди и джлга брада; носел е джлга патерица, с броеници на ржжи

и обут с еминии; погледа му е бил жив и го издава, че е бил пжргав. Освен матерния си бжлгарски език той е говорил доста добре турски и гржски, но с последния неохотно си е служил поради омразата си към гржците. Често е обикалял селата да утешава бедните и да буди сжзнанието у бжлгарина — да обича своя род и език, да се просвещава и да не пада в униние от тежкото турско робство. Било в цжрква, било на селско сборище, или кждето и да било другаде, в своите проповеди той не е пропускал случая да не каже некое поучение. И днес тетовчани разправят с хрихристиянско смирение за редица негови поучения, но найхарактерно е следното, известно под името му „Кирилова притча:

„Веднжж калугерите му казали, че трябва да се купи малко вино, защото манастирското немало да стигне за целлата година, а той им отговорил: „Ако прием като добичетата, виното ще ни стигне; а ако прием като човеци, то нема да ни стигне“. Монасите не могли да разберат значението на тоя отговор и за това на другия ден, като седнали да вечерят, помолили своят игумен да им разясни притчата. Подир вечерята Кирил слезжл с тех в двора и поржчал да докарат кравите на чешмата да пият вода. „Те са пили, казали слугите“. „Макар“, рекжл Кирил, „може още да им се пие“. Кравите били напоени, та не искали и да гледат водата. Кирил заповедал на слугите да им свирят, да ги молят, да им кажат да пият за хатжр, но кравите не слушали, не пили. „Разбрахте ли сега? Да бежа човеци, щеха още едно корито да изпразнят, но те са добичета и знаят що е мерка“, казал Кирил.

И зиме и лете Кирил е бил все на крака, все на работа; дене, когато другите монаси си почивали, той повечето време е чел и списвал книги. Той е написал и напечатал две книги с нравствено-религиозно сжджржание. Когато е бил игумен на Марковия манастир, в 1816 е отпечатил в Буда-Пеща книгата Ог л е д а л о, написана на „препостѣйшымъ и не книжнымъ языкомъ болгарскимъ долнійя Миссій“ Книгата е издадена с разходи и старания на поп Коста Стошич от Призрен. По-късно, в 1840, вече проигумен на Лешочкия манастир, иеромонах Кирил е напечатал втора книга „Утѣшеніе грѣшнымъ“ в пжрвата бжлгарска печатница на Хаджи Теодоси Синаитски в Солун. Тая книга е придружена с предговор от Хаджи Теодоси, от който разбираме, че „овой блаженій челоуѣкъ со толкова трудъ и со божественая ревность за христіанскій любовь седе и приведе овая книжица глаголемая Утѣшеніе грѣшнымъ. Како седе и собра слово отъ божественое писаніе, отъ Евангеліе отъ вѣхтыя завѣтъ, отъ псалтирь, и отъ книги глаголемія Ілія Миніяты, и отъ други примерными історіями, и приведе ги со толкованіе на прости

языкъ болгарски долнія Миссій Скопскій, и Тетовскій да я читатъ и простою народъ"... От сжщия предговор се учим, че Кирил е помогнал да се възобнови печатницата на Хаджи Теодоси след изгарянето ѝ в 1839.

Книгата Огледало сжджржа избрани църковнославянски молитви за някои от случките, които стават най често в живота на селянина. Тук е вместиена молитвата за постригване в калуđerство, молитва на Св. Нифона за всекаква болест и лека смърт, Трифонова молитва за щети от животни в лозята, нивите, дворовете, други молитви за уроки и безсжница, за учение на книга и пространно поучение за християните, кои дни и как да празнуват и да не грешат. Сказанието за учение на книга почва така: „Кадѣ ке дѣте да учи книга отъ прѣво требе Попѣ да му чати молитва на глава, пакѣ послѣ да му се каже азъ буки, защо безъ благословѣ, безъ молитва почнуе да работи нешо, оно не излагатъ харно“.

В Утѣшеніе грѣшнымъ с думи прости и сжвсем неизискван слог се обржща Пейчинович на пѣрво место към сиромаси, безнадежни и отчаяни, — към всички ония, що не са се сещали да дирят утѣха зарад своите дела и сжстояние във верата, в божста майка и нейния син и в надеждата за помош и милост. Подир това пристжпя в особено поучение да изложи всичката важност на брака и на възпитанието на потомството, които са равни на здравите основи на една кжща. И за да обжрне по-големо внимание върху сериозността на своите доводи, той ги потвърждава още веднжж в края на поучението, па заключава: „да не речет белки не етѣ тако, или Кирилѣ сѣдитѣ празно въ Лешечки манастирѣ, що му текнало, това писалѣ“. Нататжж следва за „благославяніе пчели“, за „цереви сирски, сирѣч буби“, за върби на цветоносна неделя, един разказ за възкржсналия войник и сжставеният от самия Пейчинович „Гропарѣ и кондакъ светаго отца Нифонта емуже память декемвріа 23“. Всичкия материал на тая книга е зает от евангелието и вехтия завет из гржцкия проповедник Илия Миният.

И тжй, иеромонах Кирил Пейчинович сжс своя учител Хаджи Иоаким Кжрчовски са пѣрвите новобжлгарски възродители и книжовници в северна Македония, главно в Тетовско и Скопско, с високо сжзнание за бжлгарска народоростна свестѣ. Техните проповеди и книги, казвани и писани на домашен, бжлгарски език, са вджхвали сила и бодрост на местното бжлгарско население да се опжлчи против чуждото духовенство в бжлгарска земя. И наистина, пѣрвия позик против злоупотребенията на гржките владици се е псвдигнал от Скопие в 1829, — като бжлгари, искали си бжлгарски владика „родна блѣгарина“. Борбата се е засилила и подела от Самоков и други градове, докато се е сжздал епохалния наш църковен въпрос.

Иеромонах Кирил Пейчинович е умрел в своя манастир. За неговото погребение бил се е събрал много народ от Тетово и околните села. Тук е бил дошъл и поп Христо от Скопие за погребението му. Гроба му е в двора на манастира. На горната плоча върху гроба, която сам Кирил е приготвил десет години преди смъртта си, е издълбан следния надпис в стихове:

„Стиховы... на гласъ Трапезечки
 Теарце му негово рождение
 Пречиста и Хиландаръ постриженіе
 Лешокъ му е негово воспитаніе
 Подъ плочава негово прчиваніе
 Отъ негово свое отшествіе
 До Христова второ пришествіе
 Молить васъ браћа негои любимія
 Хотящія прочитати сія
 Да речете Богъ да би го простилъ
 Зере у гробъ црввите ги гостилъ.
 Овде лежи
 Кирилово
 тело у манастиръ
 Лешокъ село
 Да Богъ за доброе дѣло.“

На прост каменен кръст, поставен отсетне върху гроба, е написано:

„Зде почиваеъ рабъ божи
 Кирилла иеромонахъ
 Игуменъ во манастир
 Святаго Атанасія
 во село Лешокъ
 Престави се во
 Лѣто 1845 мартъ 12
 приложи его
 полъ Христо
 отъ Скопѣ.“

ТЕОДОСИ СИНАИТСКИ

Архимандрит Хаджи Теодоси е роден в гр. Дойран около края на XVIII век. Светското му име е било Теохар. Учил се е в Цариград. След смъртта на баща си ржкоположил се за свещеник в родния си град. Откак е останал вдовец, той предприел едно пжтуване в северна Македония, чрез което се е запознал вероятно и с игумена на Лешочкия манастир, Кирил Пейчинович; а между 1827—1828 се отлжчил в Синайския манастир, гдето е стоял близо четири години и станал архимандрит и хаджия. Тук той е изучил славянското азбуке и езика, та често дори е и служил в църква по църковнославянски. В сжщото време е превеждал от гржски език разни молитви, които е изпращал на синовете си и приятелите в Дойран. По молба от епитропите на солунската църква „Св. Мина“ Хаджи Теодоси е бил отпуснат в 1831 от синайските братя за чредник в тая църква, като е приел и назначението за таксидиотин на манастира в македонските области. От тогаза той е познат под име Хаджи Теодоси Синаитски. Като таксидиотин той често е пжтувал из Македония и в срещите си с местното бжлгарско население можал е да си отбележи скржбния факт, какво бжлгарите имат език, ала слаба книжнина, макар в миналото да са оставили светли страници и в това отношение. Напечатаните до тогава — тридесетте години на миналото столетие — книги на новобжлгарски език в Римник, Буда-Пешча, Крагуевац, Белград и др., макар и да се брояли на пржсти, печатането им е било сжпроводено с големи разноски и трудности. Той е виждал, че гжрците имат печатници, печат и продават книги, ала бжлгарското население не е можало да се ползува от тех, защото не ги е разбирало. Следователно бжлгарите се нуждаяли от бжлгарски книги, но кой да се заеме да сжздаде бжлгарска печатница? Речено било от сжция град, откждето в IX век се е пржснала просветата на славянството, да излезе и пжрвата бжлгарска печатница, защото у Хаджи Теодоси се породила светла мисжл, да отвори бжлгарска печатница в Солун. Тая му мисжл на pewno е намерила силна подкрепа у добрите бжлгари в страната. А в това иде да ни убеди факта, че Кирил Пейчинович и материално е помогнал на Хаджи Теодоси да поднови печатницата, която е пострадала от пожар

през 1839. Хаджи Теодоси, за да осъществи отварянето на печатницата, отнесъл се е за съвет и разрешение до солунския гръцки митрополит Мелети през 1837, ако не и по-рано. Мелети, по фанариотски съображения, не го съветвал да предприеме такава работа, защото, да се доставили букви от Русия, щели да надминатат уж сумата 50,000 гроша. Обаче по това време дошъл в Солун един руски евреин, който предложил услугите си на Хаджи Теодоси да набави всички принадлежности за една българска печатница срещу сумата 5,000 гроша. Веднага Хаджи Теодоси чрез местния митрополит е издействувал да добие разрешение от Цариградската патриаршия. Колко време са правени буквите и от коя година е почнала да работи печатницата, не може да се каже с положителност. Нейното начало поставяме от 1838, защото от тогава ни са известни печатни книги в нея. Не трябва да се изпуска от предочи и обстоятелството, че преди да се добие разрешение от патриаршията, Хаджи Теодоси ще да е печатал тайно щампи, обявления, таблици, както няколко години поред е работил в своята печатница Николай Карастоянов в Самоков, също от това време, и който едва в 1847 получил разрешение.

В печатницата на Хаджи Теодоси в Солун са напечатани следните книги: 1) Началное учение съ молитвы славянобългарскій и греческыя (1838), 2) Краткое описание двадесять монастырей обретающихся въ святой Гору Атонской (1839), 3) Служение еврейское... во простой и краткый языкъ болгарскій (1839), превели от ромънски и гръцки език Натанаил Пловдивски и Георги Самуркаш в Прилеп през 1837, 4) Утѣшеніе грѣшнымъ (1840) от Кирил Пейчинович 5) Книга за научение трихъ языковъ: славяноболгарскій и греческыя и карамалицкои (1841) и 6) „Первая таблица (без година) от Джинот.

Хаджи Теодоси не е бил само прост печатар и книгоиздател, но и книжовник: той сам се е грижил да избира книги за печатане в своята печатница, дори някои от тия книги е придружавал с свои бележки. Видехме, че на книгата „Утѣшеніе грѣшнымъ“ е написал предговор и от който се учим, че печатницата е пострадала от пожар през 1839, та е била спрена работата за известно време. Това спиране, обаче не се е продължило дълго време, защото се е притекъл на помощ иеромонах Кирил Пейчинович. Тя е почнала да работи отново през 1840. След това възобновяване работила е още две-три години, та изглежда, още веднъж е изгорела и не е вече подновявана. Тя е прекъснала своето съществуване със смъртта на Хаджи Теодоси, който е починал през 1843 в родния си град Дойран, притиснат от стена в собствената си воденица.

НЕОФИТ РИЛСКИ

Неофит Рилски е роден в с. Банско (Разложко) през 1793. Под ръководството на баща си, свещеник Петър, младия Неофит се е научил да чете и пише в кѝщи. Баща му е искал да остане при него, за да му помага в църква, но той имал голема наклонност към иконопиството. Младия, 15-годишен, Неофит е постъпил за чирак на известния по това време свой съселянин иконописец, Димитри Зограф, с когото е почнал да ходи по градове и села да се учи на иконопиство. През 1808 игумена на Рилския манастир е повикал Димитрия Зограф „да изпише манастирската църква“. Той отишъл заедно с Неофита в манастира. Тук Неофит се запознал с манастирския живот и се сближил с някои монаси. Майстора му си свършил работата и напуснал манастира, изоставен от своя ученик: Неофит се подстригал и останал в манастира. Тук той се е учил на книга при учителя отец Еротей. През 1811 той е станал монах, и неговия старец скоро го изпратил да продължи учението си по грѝцки в Мелник, а после във Велес. През 1815 той е завършил грѝцкото си образование и се завърнал в манастира, гдето е бил възведен в чин иеродякон. От 1816 почнала обширната просветителна и обществена дейност на Неофита и заслужено си е спечелил признанието му за баща на българските педагози и филолози. В тая година (1816) Неофит е станал учител в Рилския манастир и престоил непрекъснато цели 12 години (1816—1828). Неговите ученици излизали от училището с най-добри впечатления за знанията и умението му да обучава. В църквата е държал проповеди и обайвал манастир-

ските поклонници. През 1829 той е напуснал манастира и заел длъжност в Самоков в митрополията. Тук е престоял и една година учител, и след това се завърнал пак в манастира.

Две години след завръщането на Неофита разбойници са нападнали манастира и го опожарили. Манастирското братство решило да го поднови. За тая цел то се пръснало по всички краища на България да събира помощи. Неофиту се паднало да бъде токсидиотин в Казанлък и околността му. Тук името му е станало известно и на търновския митрополит Илариона, който го препоръчал на В. Априлов и Н. С. Палаузов за учител в Габрово. Последните извикали Неофита и го изпратили да следва взаимната метода в Букурещ. Тук Неофит е следвал тая метода девет месеца в прочутото по онова време гръцко училище. Той е отишъл в Габрово на 2 януарий 1835 и е отворил първото българско взаимно училище, в което е престоял една година и три месеца. След това е учителствувал две години в Копривщица, станал пак учител в манастира и най-сетне 1848—1852 е бил професор по църковнославянски език в гръцкото богословско училище на остров Халки — Цариград, дето е престоял пет години. С напускането на Халки Неофит се е простил с учителството, на което поприще е посветил цели 35 години, върнал се в манастира и му станал игумен от 1860—1864. Старостта му натекнала и се оттеглил на почивка в манастирската си келия, ала скоро се е предал тук на усилена работа над своите книжовни работи.

Неофит Рилски като учител е бил на голема известност в цяла България. Неговото име е било известно и в съседите на България. Така, през 1836 сръбското правителство му предлага за епископ в Шабац. Освен че учениците му са питали голямо уважение към него, но градове се препирали кой да го вземе по-напред за учител. Там, където не е имал възможност да им удовлетвори желанието — да им отиде учител —, той им е препоръчвал свои ученици за учители, на които предварително е давал упътвания и съвети.

Когато се е почнало политическото движение в България, Неофит е дал израз на възмущението си против варварството на турците, които се опълчили против издадения Хатишериф (18. 9) от султана Абдул Меджит в стихове. В тях ето какво говори за правдините с фермана на султана:

„... да нема грабителство,

На всеки поданик да има от царя покровителство,

Да нема веке да им се дума бре москов, гяур,

Да ги не бият и да не думат гуяри башина вур“.

Само на турците не се харесали тези свободи. С чувство на дълбока скръб и възмущение говори Неофит за турските зверства.

Книжовната дейност на Неофита е почнала едновременно с учителстването му. Затова и по-големата част от книжовните му трудове са свързани с училището, и първите му трудове са били учебници или произведения в тази посока. Ето какви книжовни трудове е дал Неофит: 1) Болгарска граматика (Крагуевац, 1835), 2) Взаимноучительны-тъ таблици (Крагуевац, 1835), 3) Краткое и ясное изложение за правото чтение на греческия языкъ (Белград, 1835), 4) Священные краткий катихизисъ (Крагуевец, 1835), 5) Службы съ житиемъ Иоанна Рилскаго (Белград, 1836), 6) Краснописание (Букуруш, 1837), 7) Стихове по случай на Хатишерифа отъ 1839, 8) Новый заветъ Господа нашего Иисуса Христа сега новопреведенный отъ Славянскаго на Болгарский языкъ (Смирна, 1840), 9) Типикъ церковный (Цариград, 1848), 10) Службата на патриархъ Фотия, превод (Цариград, 1849), 11) Аритметика (Белград, 1851), 12) Христомоеия славянскаго языка (Цариград, 1852), 13) Словарь славянско-гръцкій (Цариград, 1852), 14) Букваръ, извлечен от взаимноучительните му таблици (1865), 15) Описание болгарскаго священнаго монастыря Рилскаго (София, 1879), 16) Словарь на българския езикъ, изтжлукванъ на славянски и гръцки, в ръкопис, и други още ръкописи. Към тия трудове трябва да прибавим и многоценната му архива по нашето възраждане, която се съхранява в Народния етнографски музей в София.

Неофит Рилски или Рилец, както се е подписвал, се е поминал в Рилския манастир на 4 януарий 1881 в дълбока старост — 88-годишен.

По случай 25-годишнината от смъртта на Неофита, на 4 януарий 1906 всички български училища почетоха паметта му, като се държаха сказки пред учащата се младеж за живота и книжовно-просветителната му дейност. Дневният и периодичен печат посвети по една или няколко статии върху неговата дългогодишна и обширна дейност, а Министерството на народното просвещение издаде изцело първата книжка на „Училищен Преглед“ със статии на видни наши книжовници, в които подробно се разглежда Неофит. Там са приложени два стари портрета на Неофита (от 1838 и 1866) с факсимиле на свидетелство, издадено от него на 2 септември 1838 в Копривщица.

Първата заслуга на Неофита за нашето възраждане се състои главно в това, че е въвел и разпространил в повечето български училища взаимноучителната метода, която е представляла много по-свършен и по-лек начин на обучение, отколкото старата келийна метода. Затова той е наречен патриарх на българските учители и педагози. Не по-малка

е заслугата му и за книжовния български език със своята Болгарска граматика, а особено със своето Филологическо предувѣдомение към нея (1—72 стр). В него той, между друго, ето какво пише:

„Всякому е извѣстно, защо пишемый языкъ има своето основаніе на грамматическите правила. И понеже никой языкъ не може да пріима своето благообразіе и исправленіе иначе, развѣ ако се не подложи подъ грамматически правила, того ради, като най-нужна вещь потребна е отъ сичко най-перво една граматика на нашіятъ матерній и природный языкъ, да бы списуваль секой, кой какво е възможенъ, на свойатъ языкъ по правилата на една обща а не помѣстена граматика, отъ която не происходитъ друго нищо, токмо бесполезное крѣикованіе (порицаніе). Явно е прочее всякому, защо е потребна една обща граматика за сичката Болгарія, по която требува всички да последуватъ своите списанія, а не секой да пишува по своего помѣстно произношеніе безъ никакво основаніе и доказателство, и своего токмо помѣстно нарѣчіе да захищава и да ублажава, а чуждото, лошо или добро, безъ разборъ да укорява и да унищожаватъ“.

Задушевния план на просветените българи патриоти, какъвто е бил Неофит, да видятъ своя народъ часъ по-скоро свѣстенъ чрезъ силата на образованіето, е искалъ планомерно да се пристѣпля къмъ работа за тая цел, като се подготвя постепенно всичко потребно, за да се тури основа на народната просвета. Затова едновременно с граматиката си излага и „Краткое и ясное изложеніе..... за правото четеніе на Греческія языкъ“. В предговора на тая книжка Неофитъ пише:

„Не судихъ за излишно, да се издаде на свѣтъ и това малко собраніице „Правила Греческаго языка“ за нашата любезна юность, понеже всякій знае безъ доказательства, зашто колкото челоуѣкъ се намеруватъ малко нѣчто просвѣщени въ нашето любезно отечество, сичките отъ Гречески са се просвѣгили и напоили съ потребни понятія... Доде да се прѣклони и нашето жестоко щастіе да можеме да имаме благи надежди да получимъ на нашіятъ матерній языкъ сичките науки, което добро можеме да ожидаеме по моему мненію токмо отъ Россійскія языкъ и отъ любочестіето и прилѣжаніето на нашите единоплеменни учени, и то послѣ по много време, зашто са много обстоятелствата, препятствуватъ на това добро дѣло“.

До края на живота си Неофитъ е работилъ Словарь на български езикъ, изтѣлкуванъ на църковнославянски и гръцки езикъ. Той го е оставилъ в рѣкописъ, и в края на 1875 излезе отъ печатъ в Цариградъ 64 страници отъ него до думата „благоисправляю“.

Този речникъ заслужава да се напечати.

АНТИМ РИЗОВ

Архимандрит Антим Ризов, сжс светско име Атанас, е роден около края на XVIII век в село Калково (Струмишко) от родители бжлгари. Поради преследване на родителите му от сжселяни-турци, последните (родителите) се преселили в близкото село Куклиш, оттам в град Струмица. Тогава Атанас е бил 12-годишен, а сестра му Цена, майка на Мелетия Софийски, 15-годишен. Пжрвоначалното си образование Атанас добил по гржски език в родното си село, сетне продължил в Струмица. През 1818 той е бил в Светогорския бжлгарски манастир Зограф, за да стане монах. На каква възраст е бил тогава, неизвестно е. Знае се, че в 1822 е бил пострижен за монах под име Антим, и след две години бил изпратен от манастирското братство в Русия. В Киприяновския манастир (в Бесарабия), притежание на Зограф, той е пресядел няколко време, и след това е бил изпратен в Кишневската духовна семинария. През 1838 Антим завжршил курса на семинарията и сжщата година от зографското братство е бил изпратен да продължи образованието си в Атана. Отначало в тоя граде следвал в гимназия, докато е усвоил по-добре гржкият език, и след тога е постжпил в университета по богословие. Около средата на 1846 Антим е завжршил университетското си образование и в сжщата година бил извикан от зографското братство да се вжрне в манастира и отвори училище за младиге монаси и послушници. Той веднага се е отзовал на поканата и с радост приел да стане учител.

Антим Ризов е придобил солидно образование, владее руски, турски, гржки, латински, италиянски, френски, немски и се ползувал от староевропейската книжнина. Като прибавим кжм това извжнредната му ревност за свестяване на сжнародниците си, лесно е да разберем, че и до днес защо са запазени най-мили спомени в Св.Гора за него. За неговата ученост е знаяла не само Св.Гора, но и мнозина радетели, сжвременниците му по нашето вжзраждане, па и самия тогавашен цариградски гржки патриарх го е високо ценел като джлбок богослов. И днес всеки светогорски монах, от каква и народност да е, сжс задоволство разправя, когато стане дума за него, как патриарха през 1860 е изпратил един учен италиянски богослов на диспут. За тоя диспут ето какво се разправя:

Когато диспутанта слезжл от парахода на пристанището Дафни и се отправил с лодка за Зографския манастир, архимандрит Антим бил излезжл да се разходи до манастирското

пристанище. Последния посрещнал италианецът и, без да му се обади кой е, завел разговор отначало за природата на Св.-Гора, сетне по ред богословски въпроси. Италианецът останал очуден от ред отговори на Антима; неговото очудване било още по-големо, като гледал пред себе си един скромно облечен монах, но владеещ много езици и с големи познания не само по богословиего, но и по другите отрасли на науката. И след като отишъл в манастира, той не се осмелил да повдига пред него богословски въпроси.

Архимандрит Антим Ризов още, бидейки ученик в Кишиневската семинария, е милеял за възраждането на българския народ, като е търсел случай да се запознава лично или писмено с тогавашните дейци. Тая му любов вместо да е заглъхнала, отсетне, след като е заминал за Атина, напротив се усилила. За това са доказ писмата, които е получавал като студент в Атинският университет. Неговата обществена и просветителна дейност е починала главно от 1846, когато станал учител в Зограф, сетне игумен. Големата преписка между него и Натанаила Стоянович (бивши пловдивски митрополит), като негов духовен наставник, когато последният е бил студент в Киевската духовна академия, дава ни ясна представа, какъв строг монах е бил Антим. В ред писма, на които черновките са запазени в Зографския манастир, покрай друго, не е забравил почти във всеко писмо да му споменва, че той трябва да залега в учението, защото „българскійятъ народъ“ очаква много от него.

Като учител в Зографския манастир Антим се е занимавал и с преводи от гръцки на български на някои трудове. Така, по поръжка на Дебърския манастир е превел Живота на мъченика Георги Янински, Службата и Живота на Св. Наума Охридски и др., които са останали в ръкопис ненапечатани.

През 1848 Антим е бил канен за учител по славянски език на гръцката духовна семинария на о-в Халки — Цариград, но той не е приел, макар и да му са предлагали голема заплата. Вместо него отишъл Неофит Рилски, както казахме. Той е останал в Зограф, и е бил избран от братството за игумен на манастира, на която длъжност и е умрял на 15 август 1867. Като игумен той се грижил не само за духовната част на манастира, но е употребявал усилия да напредне във всеко отношение. По негово нареждане били събрани из келиите на монасите пръснатите ръкописни паметници и се наредила манастирска библиотека с опис на всички хрисовули, грамоти, записи и худжети. А това е било и от голема полза за родната ни наука.

Антим Ризов не ни е оставил печатни трудове, ала неговата просветителна дейност като учител и радетел по възраждането ни заслужено е да стои неговото име между възродителите и книжовниците ни.

ПАВЕЛ БОЖИГРОБСКИ

От самото начало на 50-те години на миналото столетие изпъкнала е една светла личност по нашето възраждане, главно в източна Македония, със средище град Солун. Това е духовното лице архимандрит Хаджи Павел Божигробски, родом от село Кониково (Енидже-Вардарско, Солунско). В коя година Хаджи Павел е роден, де и какво първоначално образование е добил, не е известно. Знае се само, че е бил иерусалимски протосингел на патриарха Кирил, със седалище гр. Солун, с когото е бил в интимни отношения и върху когото е упражнил влияние да прегърне справедливата кауза на българския народ по църковния въпрос, като не е признал схизмата, произнесена от цариградския гръцки поместен събор върху българите. Като добър българин и намираш се между своите съотечественици, Хаджи Павел е насърдавал последните да обичат своя език и своята народност, да отворят свои училища и да не се поддават на гръцките лукавства. И наистина, неговия глас е бил чул: отворят се български училища през 60-те години в Енидже-Вардарско, Воденско, Гевгелийско, а най-първо в гр. Солун. Благодарение на неговата материална подкрепа — по 1000 гроша годишно, — в Солун се е отворило българско училище (1866). За да е бил по-полезен на своите сънародници, той е превел част от евангелието от гръцки на български език (богарско език) на родното си наречие и го напечатил на 1852 в Солун в печатницата на Кирияка Джржилович с гръцки букви, но с български думи. Ето пълното заглавие на това евангелие: *εὐαγγέλιον καὶ κυριακὸν πολεὺς ἡ σάββα νηστεύου ἰησοῦ καὶ χριστοῦ, σὺν τοῦ τοῦτο σώσαντο καὶ πολυαριθμοῦσιν. За сѣвѣа ведеѣа от годѣна догодѣна порет. Прѣтѣсанѣо η̑ διορθωσανѣо от мене Павелъ мѣуахъ, η̑ποσѣυροσκη прѣтѣсавуγѣу, родомъ Воденска (Еларѣѣа) от село Кониковѣ. Солон, Етаѣла Корѣакоѣа Λαοζίδεν. 1852 fol. 4-o 2 (Текста на два стълбца).*

Това му се е наложило, защото в началото на 50-те години от миналото столетие малцина българи, особено в източна Македония, са се ползували от българската книга, а не са били много, които се ползували и от гръцката книжнина, ала несравнено са били по-вечко от първите. Влиянието на гръцката книга е било много големо в ония места, в които

гръцкият елемент е бил силен. Гръцкият език, като много отдалечен от нашия, не е бил толкова много разпространен между бжлгарите, особено в ония места, в които мнозинството е било бжлгарско, та по таз причина в писмени отнoшения са били принуждавани бжлгари с гърци да си служат с гръцки букви, но с бжлгарски думи. И Хаджи Павел, да разберат бжлгарите евангелието в църквите, когато им се прочитало от свещениците, които не са знаели бжлгарската азбука, е натжкмил своето евангелие на местен бжлгарски говор — воденско-ениджейски. Това евангелие е послужило за прототип на ръкописно неделно евангелие от 1863, писано в с. Колакия (Солунско) при устието на р. Вардар от Евстати Киприади — с гръцки букви на бжлгарско наречие. Наречието на последното е от крайната Вардария, а на Хаджи Павловото — от северната част на сжщата област.

Хаджи Павловото преводно евангелие има само четирите великденски евангелия, другите не е успел да напечати. Важен е този превод на местно бжлгарско наречие не само от езиково гледище, но и че е извършен направо от гръцки. Ето изцело — с бжлгарски транскрипция в „Пунделник на Вилигден“. От Иоанна:

„Бoгa никуй некой пaт нeгу видe. Единородниут сйн, штo e уф пазвата на Тaткyтa, oн гу разрeчe. И вaа e мaртирията на Иоанна, кога пуштia чифутиту ут Иерусалим Пoпувe и лeвитe, да гу питат ти кой си. И испoвeдa и не сe утфрли, мaртирисa и рeчe oти нe сам аз Христoс, И гу питаa штo си, сaнкий, Илия ли си ти; и вeлe, нe сам, Пpoфитут ли си, и oтгoвoри нe. И му вeлат кой си, сaнки, да дaдимe кaршaлжк на тие дeкa на пушia, штo вeлeш зapaди сeбe си. Рeчe аз сам глacут на тoа дeкa вика внaтpe уф пyстини: испpaвeйтe пaтyт Госпoдинyф, кaк рeчe, Иcаиe Пpoфитут. И пyстeнитe бea ут фapисeйтe. И гу питaa и кaзaa, зaштo кoгa тaкa yбo кржстиш, кaтy нe си ти Христoс, нeгo Илия, нeштo Пpoфитут. Иоанн oтгoвoри и рeчe aзe кржстaм уф вoдa, aми тoа штo вие нe гу пyзнaвaтe, Boа e штo идe пy мeнe, тoа, штo сa чини прeт мeнe, нa тoа штo aзe нe сам дoстoен дa утвжрзaм рeмeтyт нa скoрнaтa му. Вие сa чиниa нa Виeавaрaк нa Иoрдaнa, тaмy дeкa Иоанн кржстeшe“.

Архимандрит Хаджи Павел Божигробски и като служител на бжлгарската черква е принесжл голема полза. През 1867 е станал игумен на Лесновския манастир при Кратово. На тая длжжност той e стоял до края на май 1870, като през това време e развил тaкaвa oбщeствeнa дeйнoст пo църковния вжпрoс, щoтo гpaдoвeтe Щип, Вeлeс, Пaлaнкa, Кyмaнoвo сe нaдпpeвaрвaли, кой дa гo пoкaни пo-нaпpeд дa ги пoсeти. Вoдeнскaтa бжлгaрскa oбщинa, кaтo гo мoли дa им дoйдe зa пpeдceдaтeл пpeз 1870, eтo кaквo, мeждy дpyгo, му пишe:

„Oтъ пoминжлжтж гoдинж мeтoдичный Ви съ нaсь рaзгoвoрь никoй пжть нe смы зaбpaвили, нъ дaжe yсeрднo сeли, и e дoтoл-

кова уякнѣлъ и пространѣнь корѣнь хватилъ, что-то е по цѣлѣ епархіѣ въ сѣлно-то си цвѣтуще състояніе и той самый-тъ винитель е за народно-то ни чувство и съзнаніе; тысяща тысящи благодаренія-та отдаваме Всевышнему, за дѣто ни е удостоилъ съ таковъ, каковъ що сте Вий достоенъ съотечествененъ отецъ, кой-то самоотвержено ся подвизавалъ и подвизава и е станалъ самоволна жертва за развитіе-то на дълбокозаспало-то свое отечество, кое обаче сега е въ съвършено състояніе да познава благодѣтеля свой; жали само дѣто го гледа отъ даляко! Вдигнѣхъ я всички-тъ прѣпѣкъ! Никодима искоренихъ, и новий-тъ владика сподѣйствовахъ да не му дойде берать и да чака часъ-тъ, въ който ке му дюхнѣмы... Нѣма нищо боязнено! Стига да тя угнѣтѣва чуждина-та! Прѣиди и успокой ся отъ голѣмы-тъ си трудове въ широкоотворены-тъ ни сѣрца... Испълните това наше желаніе!“ (Нар. етногр. музей, инв. № 157)

Солунската бѣлгарска община, завиждайки на Воденската, че се е сдобила с такъв достоен служител, моли го поне да ги посещава сегиз-тогиз. По настояване на бѣлгарските владѣици въ Цариград, Хаджи Павел през октомврий 1871 е заминалъ за председател на общината въ Битоля, но не е можал да пристигне на местоназначението си — умрел е по пътя.

КОНСТАНТИН ДЖРЖИЛОВИЧ

През първата половина на миналото столетие мнозина българи от Македония са вземали живо участие във всички гръцки движения, особено в заверата, (1891) против турското правителство. Между тях е бил и Константин (Динка) Джржилов, родом от с. Джржилово (Воденско). Той в продължение на 30 години усърдно е работил за освобождението на Гърция и най-сетне тайно се е прибрал в Солун, гдето с брат си Кирияка е отворил печатница в 1852, като продължение от Хаджи Теодосиевата българска печатница (1838). Гръцката духовна власт му е пречила твърде много да печати български книги, и после му било разрешено, но с гръцки букви. В същата година (1852) е излезло в тая печатница — щампа Кириякова Джржилен в Солун — евангелието на ново-български превод по воденски говор от Хаджи Павла Божитробски. Под влияние на последния Динка е станал разпаден българин и е ратувал за свестяване на своите сънародници в Солун. Влезъл е в кореспонденция с Г. С. Раковски и му давал сведения за борбата на българите с гръците в Солун, Поленинско и Кукушко. Некои от дописките му, писани по гръцки, Раковски е печатил в „Дунавски Лебед“ в превод, други са запазени в архивата му. В една негова дописка из Солун от 25 октомврий 1860 четем:

„Голѣмъ жалость чювствувамъ кѣту не познавамъ българскы писменъ языкъ, ако и да съмъ чистъ Българинъ. Прѣды десять и выше години съмъ се установилъ въ тойзи градъ и имамъ печатницъ въ кож печатахъ сичкы за въ училища потрѣбы еленскы книги. Нѣ зашо то, какъ то бѣ праведно, съдѣйствувахъ да искътъ Кукушкы Българи епископъ Българинъ Партения, Гърци, а най-паче чорбаджии имъ, ведно съ Солунскы митрополитъ и съ Водинскы подѣйствувахъ чрѣзъ тукашныи пашъ та ми прѣды 6 мѣсецы затворихъ печатницъ и сега съмъ останалъ само съ еднъ книгопродавницъ. Работа е отнесена въ Царыградъ въ министерство, дѣ имамъ приятели, нѣ имамъ и противодѣйствуѣщи, и какъвъ конецъ ще зѣми не ми ѣ извѣстно. Гърци подпомагаси отъ священства си, нападвѣтъ силно на Българи, защото тии справедливо искътъ развитие матернаго си языка. Азъ, какъ то казахъ, ако и не познавамъ писменно тойзи языкъ, обаче одавна съмъ почналъ да говоря за разпространение му между Българьмъ; зашто то, българскый языкъ улечѣва твърдѣ много и изучение еленскаго; и ако бѣхъ родомъ Гъркъ, съшлое щѣхъ да проповѣдвамъ и говоря; нѣ вижда ся че твърдѣ малцина ся разсѣждаѣщи, и безпрѣстрастно, и говорящи

такъ мысли сж за виновники!...“ („Дунавски Лебедъ“ I, бр. 9 от 8.IX. 1860).

В една дописка от 15.VIII 1861 съобщава, че бившия Търновски митрополит Неофит, сега такжв Солунски, е гонил всичко бжлгарско: на сила е докарал в Солун Поленинския (Дойранския) бжлгарски владика Партения и му иска пари; народжт е доволен от него, но Неофит не може да го тжрпи, защото вижда, че бжлгарите от ден на ден се развиват и много стари свещеници, които не са знаели да четат бжлгарски, се научили. Воденския пжк гржчки владика Никодим от две години е изсмукал от бжлгарите в епархията си повече от 600,000 гроша („Дунавски Лебедъ“ I, бр. 48 от 18.VII. 1861). — В едно писмо на гржчки език от 6.VI. 1861 съобщава на Раковски:

„Сънародника ни Димитжр Миладинов преди неколко дни отправиха под полицейска стража в Цариград. Неизвестна е съдбата на тоя нещастен мжж! Дано цариградските ни сънародници бжлгари се погрижат да го избавят от по-големи бедствия! Страшно нещо е произволжт и клеветата! Колко невинни са пострадали и страдат, това е известно! Дано Божия промисжл усмири тия две злини за спокойствието на човечеството!“ (Архива на Г. С. Раковски Нар. етнограф. музей, инв. № 6108).

Константин Джржилович е отхранил един син и една джщеря — Георги и Славка. Децата му са добили от начало гржцко образование, но отпосле се запознали и с бжлгарския книжовен език, на който и станали пионери. Последните дни от живота си Джржилович е прекарал в Солун. На старини заради трудовете му, както и за делата на сина и джщеря му, бжлгарското правителство му отпуснало пенсия. Починал е в Солун през 1890, като се е ползувал до края на живота си с голема почит между бжлгарското общество.

ГЕОРГИ ДИНКОВ

През 1857 Варненския руски консул Рачински, след пътуването си в Св.-Гора и Македония, спрел се в Солун и поискал да изпрати две българчета от Македония на учение в Москва на стипендия. Избора се паднал на Георгия, син на Константина Джржилович, който току що се завърнал от учение в Атина и на Константина Н. Станишев от Кукуш. И двамата са били настанени да се учат в една от московските гимназии. Георги е стоял две и половина години в гимназията, но не е успел да я завърши по болест. Тук той е станал разпален български родолюбец, от предан елинофил, станал краен враг на гърците. Завърнал се в Солун, но като немало за него работа, отишъл в Цариград и станал секретар на Стефана Богориди. След смъртта на Богориди Георги се завърнал в Солун, и баща му настоявал да го остави на работа, да стане търговец, но той отхвърлил всичко, защото желал да бъде будител на българите в Македония. Той предприел пътуване из Македония да събира материал за география и проповедвал българщината на сжнародниците си. В това си пътуване той е стигнал в София, отдето турската власт, по клеветата на гърците, под стража го завърнала в Солун и от там в Цариград, гдето престоял затворен 17 месеца. Като се освободил от затвора, стоял е две години писар в кантората на Д. Добрович в Цариград и пак се завърнал в Солун, гдето е преседел около една година. През това време е преподавал на сестра си Славка български език и ѝ вдъхнал народно чувство, любов към рода ѝ и страст да работи за събуждането на българката. След отварянето на първото училище в Солун от Славка през 1866, Георги Динков е учителствувал в Прилеп, Битоля и в с. Загоричани (Костурско). Преследван е бил извънредно много от гръцкото духовенство. След учителствуването си в Загоричани, завърнал се в Солун и починал през 1875.

Георги Динков е бил в кореспонденция с Г. С. Раковски, комуто изпращал дописки по борбата на българите с гръцкото духовенство. Покрай тех му изпратил една тетрадка със свои стихове на солунски говор. (Архива на Раковски, инв. № 8067). От тех интересна е поемичката Самовила, която оплаква бедствията на българите в Македония, Тракия и България от французите и гърците. Сжджр

жанието ѝ е: на връх Беласица планина в нощна доба видел самовила с гривна на ржка и на нея написано с черни букви: Македония Тракия и горна България. Тя пеяла гласовито и всичко в гората жалило, как в миналото е била славна, а сега окована със желяза —

„Отъ една стръна клѣты френцы,
Клѣты френцы зловѣрницы;
Отъ друга та лжавы гърцы,
Фенаѣрцы-гѣ Владыцы,
Разкинаха м, изѣдоха,
Кожа, коска м, оставиха“.

Нейните синове в тъмници затворени и се предали на джлбок сжн. Самовилата плаче. След това се обръща към сенката на българските царе: Имерик, Телец, Кардам, Крум, Борис, Симеон, Самуил, Асен, Шишман, към Св. Кирил и Методия и св. Седмочисленици и ги моли да бдат за българския народ.

В архивата на Солунската българска митрополия (за голема жал, унищожена от гърците през 1913) беха запазени бележки по географията на Македония, както и фолклорен материал от Георги Динков. Освен тях имаше и бележки по историята на българите, тжмени за статии в „Дунавски Лебедъ“, една от тия статии под заглавие Познай себе си, незавършена, се намира в архивата на Раковски. (Етнограф. музей, инв. № 8094). Фолклорния материал също трябва да е бил за Раковски, защото от едно писмо на баща му до Раковски му съобщава, ще се постарая да запише народни песни. (Архива на Раковски, инв. № 6107—5. XII. 1860). А баща му е внушил да събира и такъв материал.

СЛАВКА ДИНКОВА

Бжлгарите в Солун са желаяли много рано да си отворят свое училище за децата. Отвореното училище през 1833 от терзийският еснаф с учител монах Исаия не е просъществувало повече от две години и не е задоволило бжлгарите, макар че учениците му са станали ревностни будители пред своите сжнародници в Солун.

„... Тие ученици пробудия татковците си и братията си да се потрудат да си направа некои храм или училище по слово и по езиком и почнае цверсто да се трудат от 1861 до 1867. И по тея сотвори едно мало девическо училище и един б(ла)го)роден бугарин именам Костадин Динчо Дрзиловиц у кукята негова учителка керка му Славка“, както е забелезано в кондика на терзийският еснаф в Солун от 1817 — 1874.“ (Вж. Д. Матов, Кратка разправия по етнографията на Македония, в ПСп. XXXV, 702). Ето защо, те се стремили да си отворят наредено училище за девиците. Това техно желание се е изпжлнило през 1866, когато жената на К. Джржилович, Велика Динкова, накарала джщеря си Славка да обучава една девица в кжщата си цели 9 месеца. Около Великден сжщата година в училището на Славка, в бащината си кжща, числото на ученичките достигнало до 13 на преселенци бжлгари от Дебжрско, Прилепско, Велешко и Битолско. Между ученичките имало и едно гжркинче. Кжде края на втората година (1868) в пжрвото девическо училище в Солун почнали да постжпват и момчета, и според отчета на надзирателите му числото на ученичките достигнало до 27, между които и 4 гжрчета. (В. „Македония“ II год., бр. 13 и 18 от 24.II. и 30.III. 1868).

И тжй, пжрвото бжлгарско девическо училище на Славка Динкова почнало да функционира от 1866, а не от 1865, както се приема. То продължило две години — до края на 1868 под ржководството на учителката Славка, която в тая година се поминала, и училището било за малко време затворено.

Славка Динкова е била усжрдна учителка и нейните статии За вжзпитанието на довойките (в. „Македони“ II год., 1868, бр. 13 и 14), Пжрвите възпитаниеви основи (ib. II год. бр. 25 и 26) и др. хвжрлят свет-

лина върху задачата на учителката по възпитанието на девиците.

Гърците в Солун не обжрнали внимание на Славкиното училище, на което при отварянето му дори гръцки свещеник светил вода, защото те не са допускали българите да се просветят и да пречат за разширение на гръцизма между българския народ. Знаменателни са били думите на тогавашния солунски валия, който, като посетил българското училище и видел в него да се обучават малко деца, казал, че наистина то е сега едно от най-малките училища в града, ала в недалечно бъдеще то ще надмине всички в Солун, и солунчани с завист ще гледат на успеха му. Думите му се сбъднаха: от Славкиното училище се развиха 7 основни училища и 3 гимназии с повече от 1300 ученички и ученици в Солун, и той стана разсадник на българската просвета в Македония до края на 1912/1913 уч. г., когато страната бе изпълнена с училища.

БРАТИЯ МИЛАДИНОВИ*)

Димитър и Константин са били най-старият и най-младият от синовете на стружкия гражданин Христо Миладинов, по занятие грънчар. Димитър е роден през 1810, а Константин — през 1829, няколко месеца преди смъртта на баща си. Димитър е прекарал детинските си години в бащината стреха под грижите на майка си, която е била добра певица на български народни песни. Баща му е бил прост човек, но ученлюбив; любознателността у него особено се е проявила след пътуването му в австрийските славянски земи, където е почувствувал разликата между просветените хървати и своите съотечественици. И това често изтъквал в разговорите със своите съграждани.

Димитър е посещавал гръцкото училище в Струга, в което се е научил да чете и да пише. Баща му е желаял да изучи грънчарството, но младия Димитър е избегал в манастира „Св. Наум“, където е продължил образованието си. След това той се е учил в Охридското гръцко училище при даскал Димитрия Мокрянина, албанец, предедо на известното семейство Генедиевци. През 1830 Димитър е станал учител в Охрид и е учителствувал две години (1830—1832). Следната година той е прекарал като секретар на една търговска фирма в Дурацо. Тук той е влезъл в сношение с мнозина италианци и изучил езикът им. От Дурацо Димитър се е отзовал в Янина и е продължил образованието си в тамошната гръцка гимназия. Тука той е усъвършенствувал зна-

*) Портретът е на Константина Миладинов. Отдавания портрет на Димитра е неверен, затова не го поставям.

нието си по гръцки език и литература, станал известен елинист, изучил е доста добре италиански език, а донейде и френски. Запознал се е с янинският епископ Йоаким, сетнешен цариградски гръцки патриарх, от когото му била предложена работа в Янина, но Димитър се отзовал през 1840 в родния си град Струга за учител. Разбира се, тук е преподавал по гръцки, като си е служил и с български за обяснение. От тогава е била и най-големата грижа на Димитра за най-малкия си брат Константина. Като учител в родния си град, той е отворил и вечерно училище за възрастни съграждани; превел е няколко богослужебни молитви от гръцки на стружски говор с гръцки букви, като Верую, Отче наш и др. (1841), които е давал на градски и селски свещеници да си преписват и прочитат на българското население на матерен разбран език. Това съвсем не се направило на някои стружски гъркомани, които и почнали да го клеветят пред охридския владика. През 1842 Димитър е бил извикан от владиката за обяснение. Той се е оправдал и в същата година е бил назначен за учител в Охрид. Тук уважаван и почитан от ученици и народ, замислил да образува тайни вечерни курсове по български език. Предаден от душа и сърце да види българския народ свободен от гръцкото духовно потисничество, със своята силна убедителна реч той е привличал сърцата на българите в Охрид, с изключение на чорбаджиите гъркомани, които всекак се стараяли да го компрометират. Една вечер, когато е гостувал в дома му слависта В. И. Григорович, който пътувал с научна цел в Македония (1845) и който го е подбутнал да събира фолклорен материал, запитал го е, какво е мнението му за тогавашния гръцки владика в Охрид, казал му е, че е овчедушен и се намирал под влияние на гъркоманите.

След учителствуването си в Охрид, Димитър се е преместил за такъв отначало в с. Търново (Битолско), после в самия град Битоля, като е оставил в Търново за учител брат си Константина. В Битоля Димитър е успел да привлече към народополезна дейност видните български семейства Робевци, Мишайкови и др., които до края на живота му били силна подкрепа. Тук той се е запознал с всички по-събудени българи от Воден, Костур, Лерин, Прилеп, Велес, Крушово и др.; откъдето те идвали по търговски и правителствени работи. През това време е бил поканен от прилепчани за учител в техния град, но гръцкият владика се е противил за това, дори и почнал е да го преследва, като човек опасен за елинизма.

През 1855—1856 Димитър е станал секретар на гръцкия владика в Мостар (Херцеговина). Как е дошло да заеме тая длъжност, неизвестно е, но случаят е бил удобен да се запознае с харватският епископ Шросмайер, с чиято препо-

ржка е пропжтувал Босна, Херцеговина и Славония, като се е спрел по-дълго в Нови Сад и Карловец. От духовната семенария на последния град е бил поканен за професор по гржчки език, но той е отказал, понеже работите в отечеството му го викали на по-усилена дейност. През следната година той е станал учител в Прилеп, гдето е учителствувал заедно с Ивана Жинзифов и син му Ксенофонта. И тук Димитър е проявил особена любов към званието си, като е въвел взаимната метода на преподаването, но чрез която е възбудил големо негодувание на наустничарите, които един ден, на чело със своите учители, втурнали се в училището и изпочупили всичко нововъведено. Въпреки това, той е успел да издигне Прилепското училище на високо стъпало, като е въвел българска история с отечествена география. Непрестанните клевети и интриги на прилепските гъркомани, власи и битолските фанариоти, които са искали да представят Димитра за чужди агитатор, той е бил закаран под стража в Битоля, но скоро се оправдал пред властите, като му е било забранено да се връща в Прилеп.

През 1857—58 уч. год. Димитър и Ксенофонт (Райко) Жинзифов са отишли в Кукуш за учители. Тук и двамата се запретнали да въведат в училището български език, а в църквата — славянски. Нуждните книги за това били изпратени от Хаджи Партения Зографски от Цариград и от Зографския манастир в Св.-Гора, по молбата на Димитра. Схващайки, че българското население в кукушко-дойранските села лесно не е можало да се отърве от патриаршията, като чифлигарско под гнета на стопани бегове-турци и гъркомани, Димитър е обикалял нощно време чифлигарските села да склони селяните да се обжрнат към родната си църква и училище. Той сполучил в това, ала Кукушко-Дойранския гржчки митрополит Мелетия е открил явна борба на Миладинова и Жинзифова, борба, която продължила цели две години и която се свършила печално: кукушани се отметнали от патриаршията и прегжрнали унията. Димитър, като добър българин и строг в православието, не е можал да вземе страната нито на патриаршията, нито на унията; той тайно е напуснал Кукуш и се отзовал през 1859 в Струга, гдето е станал учител на местото на своя зет (водел дъщеря му), К. А. Шапкарров, който доброволно е отстъпил местото си.

В Кукуш Димитър е развил широка обществена дейност: оттук той се е запознал лично или писмено с много видни български дейци, благодарение на честото спожаване на Солун, където е имал възможност да се среща с събудени българи-търговци из вътрешността на Македония. От важно възродително значение са били и дописките му, които се появили в стълбовете на „Цариградски Вѣст-

никъ" на Ал. Екзарх. Не по-малка е и заслугата му, като е препоръчил на Варненския руски консул Рачински, с когото се е срещал в Солун, да се изпратят на учение в Русия брат му Константин, Рейко Жинзифов, Константин Станишев, Никола Дели Иванов (от Кукуш), Андрей Стоянов (от Воден) и Георги П. Стаменов (от Дойран).

На 27 декемврий 1859 Димитър се е отзовал в Охрид. Оттук той е писал няколко молби до патриаршията да се изпрати в Охрид български владика. Патриаршията не е дала ухото на това. Изпратила им за владика своя велик архимандрит Мелетия, доста добре познат на охридчани, като протосингел на преждабившия охридски владика Дионисия. Това е много огорчило охридчани, и те протестирали с махзар при 12,000 подписа и 500 печата, че не искат Мелетия. Нищо не е помогнало: Мелетия е пристигнал на Великден в Охрид и заел митрополийската власт на Охридската епархия, въпреки негодуванието на българското население. Почнала се открита борба с Мелетия, начело на която е бил Димитър Миладинов. Той работил главно в Струга, а начесто спохаждал и Охрид, за да следи борбата, да насърждава и да залага да се въведе българският език и в тамошното училище (в Струга е бил въведен една година по-рано), а в църквата — славянски език.

През същата година (1860) на Димитра Миладинов е била възложена от Цариградската българска община важна работа — да заобиколи Македония, с цел да събира помощи за новостроещата се в Цариград българска църква. Той с радост приел тая народополезна обиколка, която е продължила 4—5 месеца, започната от Крушово, Кичево, Тетово и през Скопие, Велес, тя се завършила в Воден, Костур, Преспа и Охрид до началото на октомврий 1860, като се прибрал в Струга. През време на отсъствието на Димитра от Охридската епархия Мелетия, който търсил случай да компрометира народния будител пред турските власти, изпратил е свои люди в целата Охридска епархия да събират подписи от населението върху един махзар уж за изпълнението на някои желания от общ епархийски характер, в действителност обаче подписаното заявление е било един народен протест, адресиран до битолския валия, с който последният е бил канен да вземе строги мерки против „опасния за държавата руски агент“. Роднините на Димитра знаели за козните и клеветите на Мелетия, та го съветвали да напусне града, но той не е вземал никакви мерки.

На 16 февруарий 1861, в тъмни зори, къщата на Димитра в Струга била заобикалена от силно жандармерийско отделение, на чело с Абедина. След като направили щателен обиск, прибрали всички книги, ръкописи и писма в няколко чувала, и без милост към молбите и плаحوвете на

домашните му, вжрзали са ржцете наопаки на народния учител и го откарали в Охрид пеши.

Негодуванието на стружани и охридчани е било големо. Всички са джржали отговорен владиката. Уплашен да не би властите да бждат повлияни от това народно негодувание и да освободят Димитра Миладинов, Мелетия побжрзал да внуши на последните да изпратят „бунтовника“ в битолския затвор, кждето Димитжр е бил заджржан в най-лошия затвор до началото на юний. На 6 юний 1861 Димитжр е бил закаран под стража през Солун за Цариград.

През това време Костантин Миладинов, който е бил завжршил науките си в историко-филологическия факултет на Московският университет, нищо не е знаел за сждбата на брата си Ддмитра, защото тогава е бил зает с печатането на сборника с народни песни.

През юний 1861 от печатницата на А. Якич в Загреб е излезло на бел свет едно дело от епохално значение за бжлгарския народ и изобщо за славянството. Това е сборника на братия Димитжр и Константина, под зглавие: Бжлгарски народни пѣсни, собрани одъ братъя Миладиновци, Димитрія и Константина, а издали съдъ Константина. (Загреб, 1861). В сборника са напечатани 660 народни песни, вжн ог другия фолклорен материал, из Панагюрище, София, Струмишко, Кукушко, Воденско, Костурско, Велешко, Дебжрско, Прилепско, Охридско, Стружско и Битолско. Тоя сборник не само хвжрли голема светлина вжрху теориите на славистите и фолклористите за езикжт и живота на бжлгарите в Македония, както и за характера на бжлгарската поезия, но сжщевременно упражни силно влияние вжрху творчеството, езикжт и речника на много наши видни поети и писатели. Пжк и самите братия Миладинови колко високо са ценили народните песни, се вижда от следните места из предговора на сборника:

„Богатството от пѣсни-тъ је неисцжрпано... Ниродни-те пѣсни се показалька на степен-отъ одъ умствено-то развитие одъ народ-отъ, и огледало отъ негови-отъ животъ. Народ-отъ въ пѣсни излива чувства-та си, въ нихъ увековечивъ живота му, и давнашните му подвиги, въ нихъ находивъ душевна храна и развлечение; за това въ жалба и въ радость, на свадби и хоро, на жетва и грозие-браніе, на везеніе и преденіе по поле и гори, щедро изливатъ пѣсни-тъ, како отъ богатъ изворъ; за това можитъ да сѣ речитъ, че народотъ је секогашенъ и великъ пѣвецъ“.

Димитжр Миладинов, по всека вероятност, почнал е да се интересува от народната словесност още през време на срещата си в 1845 сжс споменатия славист В. И. Григорович в Охрид. Един пжт вжзбуден интерес у него, той го е проявил като учител в Охрид, Струга, Битоля, Прилеп и Кукуш и сжбирал фолклорен материал. Наверно, любовта му

за народната поезия се е увеличила значително и след спомождането на югославянските земи в Австрия. А Константин като студент в Москва, който се е бил запознал с руската народна поезия, както и с тая на другите славяни, упражнил е силно влияние на братя си да записва повече народни песни и други фолклорни материяли, та един ден той ще се потруди за издаването им. По това време Константин е почнал да печати някои народни песни в списанието на бедните бжлгарски студенти „Братски Трудъ“ (Москва, 1860).

И наистина, двамата братия са положили големи усилия да съберат фолклорни материяли, предимно песни, пжк са намерили и добри сътрудници в лицето на Н. Бончов, В. Чолаков и Р. Жинзифов, които им са събрали доста много материяли, пжрвите двама от Панагюрище, а третият от Велес и Кукуш.

В края на 1860-та година братия Миладинови били готови с една книга от своите материяли за печат, и Константин заминал за Русия да търси издател. Споходил Москва, Киев и Петроград, но, за жал, не намерил издател. В Москва се научил, че великия благодетел на славяните, Щросмайер, е в Виена и веднага заминал за там, като се надевал, че Щросмайер, като добре познат на братя му, ще издаде песните, толкоз повече, че се е бил заинтересувал за Бжлгария поради униятското движение. Щросмайер приел любезно Константина, изслушал го и най-после се съгласил да издаде на свои средства песните, като поставил условие, Константин да ги препише с бжлгарска кирилица, тжй като те били написани с гржцки букви. „Гжрците са причинили доста бед и неволи на вас бжлгарите, казал Щросмайер, за това трябва да се откажеш от тая чужда азбука“. Константин се силно зарадвал от тия думи и с готовност се предал на работа да ги преписва. Не ще съмнение, че брат му и той мислили да напечатат тия песни с гржцка азбука по две причини: пжрво, че мнозина бжлгари знаяли да четат гржцки, но бжлгарски не, следователно, песните трябва да бждат напечатани с гржцки букви, за да се разпространят и второ, ако песните са се напечатали с бжлгарски букви, гжрците—тогавашните духовни господари на бжлгарите—щели да бждат против тех и ще работели против разпространението им.

След това Константин останал вжв Виена при Щросмайера и заедно с него се е вжрнал в Дяково в началото на октомврий 1860. В Дяково Константин се настанил в една стая на духовната семинария, за да бжде по-спокоен и се хранел при епископа. Цели три месеца Константин е преписвал песните и през пжрвата половина на януарий 1861, когато Щросмайер заминал за Загреб, и той се отправил за там и дал песните в печатницата на А. Якич да се печатат. Когато почнала да се реди книгата, през февруарий сжщата година из-

пратил обявление за печатането на песните на Г. С. Раковски в Белград, да го напечати в „Дунавски Лебед“. Обявлението е придружил с писмо от 1 февруарий 1861, в което, между друго, му пише:

„Песни-те овде ќе напечатамъ зашто еденъ сѣ обяза да ги свршитъ до конецотъ одъ Априля Но моламъ Васъ огласите кои изпратихъ да ги раздадите со честни вашъ листъ спомнுவее-щемъ нешо за песни-те и особено за Западни-те во Македонія Болгари. Во огласотъ ми Македонія назвахъ Западна Болгарія (какъ и требитъ да сѣ викатъ), зашто во Бечъ Гжрци-те се разпорежаватъ сосъ насъ како со овци. Тие Македонія сакаетъ Гжрцка земя, неможѣтъ даже да разберѣтъ како можитъ да не ѣ Гжрцка. А тамошните повике одъ два милиона Българи шо ќе ги сториме? неужели още болгарите ќе бидѣт овци, а неколку гжрци да ни бидѣтъ овчари! Поминаха тие времена, а Гжрци-те ќе си останатъ само со сладки-отъ имъ сонъ.“ (Архива на Раковски, инв. № 7159).

С горното писмо Константин е изпратил и две стихотворения да се напечатаат в „Дунавски Лебедъ“, едното Т жга за юг и другото Чужина. Тези стихотворения Раковски е напечатал в „Дунавски Лебедъ“, брой 20 (от 7. II. 1861), като не е напжлно спазил правописа им, дори в пжрвото е пропуснал стиха: „а в гржди студой, и мисли темни“. Ржкописѣт от Константина на тия две стихотворения е запазен в архивата на Раковски (Етногр. музей, № 7159). Понеже те са едни от най-хубавите му стихове, покрай стихотворенията му печатани в „Братски Трудъ“ (Москва, 1860) и „Български Книжици“ (Цариград, 1858—1860), особено Т жга за юг, което е намерило место и в наши хрестоматии, но с погрешки, тук го навеждам по ржкописа на Константина без промена.

Т жга за юг

Орелски криля как да си метнѣх,
и в наши стжрни да си прилетнѣх!
на наши места я да си идам,
да видам Стамбул, Кукуш да видам,
да видам дали сжнце и тамо
мрачно угревят како и вамо.

Ако как овде сжнце ме стретиг;
ако пак мрачно сжнце то светиг;
на пжт далечни я ќе се стегам,
и в други стжрни ќе си побегнам,
кжде сжнце то светло угревят,
кжде небе то дзвезди посесят.

Овде се мрачно, и мрак м'обвива,
и темна мжгла земя покрива;
мразой и снегой, и пепелници,
силни ветрища, и виюлици;
околу мжгли и мразой земни,

а в гръди студой, и мисли темни.

Не, я не можал овде да седам,
не, я не можах мразой да гледам!
дайте ми криля я да си метнам,
и в наши стърни да си прилетнам;
на наши места я да си идам,
да видам Охрид, Струга да видам.

Тамо зора-та греит душа-та,
и сжнце-Светло зайдвит в гора-та;
тамо дарби-те природна сила
со сжта раскош ги растурила;
бистро езеро гледаш белеит,
или од ветар синотемнеит;
поле погледниш, или планина,
сегде божева је хубавина.

Тамо по сжрце в кавал да свирам,
сжнце да зайдвит, я да умирам.
во Москва.

В началото на юний 1861 песните излезли от печат, и Константин неизказано е бил щастлив, като е видел плода на многогодишния свой труд и на брата си. Вжзхитен от радост, той се е вжрнал от Загреб в Дяково и пжрвият екземпляр е поднесжл на Щросмайера, комуто е и посветена книгата.

Но радостта на Константина не е била пжлна, а смесена с тжга, с лошо предчувствие, защото още в Загреб се научил, че брат му Димитжр е бил затворен. Един месец след излизането на книгата Константин се е запжтил за Македония, за да действува за освобождението му. Като е стигнал в Кукуш, бил е хванат от турската власт, откаран в Цариград и хвжрлен в затвора при брата си, откждето на 7 и 11 януарий 1862 са ги извадили мжртви един след други, вжпреки ходатайството на Щросмайера за освобождението им.

На 12 януарий 1887, 1912 и 1921 бжлгарския народ почете паметта на братия Миладинови по случай 25, 50 и 60 годишнината от смжртта им като мжченици и велики поборници по вжзраждането на бжлгарите в Македония. А сжс сборника за народни песни, който още на времето си е бил високо оценен от учените, те заемат видно место между бжлгарските книжовници. За жал, вжв второто издание на сборникжт от джщерята на Димитра, Митра, през 1891 вместо да се оправят погрешките на пжрвото, значително са увеличени. Тая фолклорна сбирка напжлно заслужава да се издаде стереоптично с критични бжлежки на текстжт ѝ и с езикови коментарии.

До края на живота си почти Димитжр Миладинов е бил гржцки учител. Как се сжгласява тоя факт с неговото пламенно родолюбие? Много просто. Д. Миладинов при всичкия

си горещ национализъм, като всички наши по-стари дейци преди усиляването на руското влияние у нас, беше достатъчно умен да разбере, че не бива да се смесват две понятия — гръцка образованост и гръцки национални аспирации, възбудени главно от знаменития проект на императрица Екатерина Велика, която още в 1780 год. бе бленувала в съгласие с Йосифа II да възобнови древната Византийска империя с един руски велик княз на престола на василевсите.

В България гръцкото влияние се усилявало не само от гръцките училища, но и от търговските сношения на българите с гърците по градовете. За засилване на това влияние от голямо значение били и литературните сношения между българи и гърци в манастирите. Влиянието на гърците засега както българската просвета, устройството на българските училища, тъй и новата българска литература. Новогръцката литература с множество свои произведения служела за образец на нашите писатели — да пишат на общодостъпен език.

Димитър Миладинов бе на мнение, че българите могат да бждат, колкото обичат, врагове на елинизма, но са длъжни да използват всички средства за постигане на една по-висока култура, която тогава можеше да им даде най-скоро и най-евтино само по-високите гръцки училища, каквито беха Великата Школа в Цариград (Куру-чешме), училището на Каири на о-в Андрос, Янинската гимназия, Букурещкият и Яшския лицей, богословското училище на о-в Халки, по-късно Атинският университет и др.

Димитър Миладинов, както и Райно Попович, Неофит Рилски, Неофит Бозвели, Христати Павлович и др. беха убедени, че гръцкото образование в първата епоха на нашето възраждане е едно мощно средство за повдигане общото равнище в българските земи. Нещо повече: че най-целесходния, най-ефикасния способ да се парализира елинизма е да се знае неговата култура. Щом ще има достатъчно образовани хора в България, — все едно где са черпили те своето учение — не може да не се развие у тях и желанието да пренесат чуждата образованост на своя родна почва. Това е интимната мисъл на Д. Миладинов, и тя се ука за верна. Сам той не бе ли станал съзнателен българин, благодарение на многобройните примери на беззаветно родолюбие у модерните гърци? Кой го научи наистина да обича горещо своя род и език, ако ли не именно неговите учители гърци? Не проповедваше ли през това време знаменития гръцки учен Кораи, че за да може един народ да напредва, трябва да се учи на матерния си език? Не узна ли Димитър Миладинов, като ученик от Янинската гимназия (1832—1835) за пръв път от нервните полемики на самите гърци, че съществува на света некакъв си немски учен

Фалмерайер, който в своята история на полуострова Морея (*Geschichte der Halbinsel Morea*, 1830), основайки се на един известен пасаж у Константина Багренородни, се осмелява да прогласи, че „рода на древните елини в Европа е изтребен“, че „запустелата Елада била всецело населена от славянски варвари и че следователно в жилите на новите гърци не тече благородната кръв на Перикла, Епаминонда и Темистокла, а кръв славянска (българска) и албанска?“ Не е ли същия Дим. Миладинов, който, като гръцки учител през първите години на учителстването си в Охрид и Струга, през 1841 година, превежда от гръцки на стружски говор църковни молитви с гръцки букви, които дълго време се чели из черквите покрай гръцкото богослужение на българите по градове и села?

Когато Димитър се убедил, че българската школа е доста пораснала и българският език е годен да замести гръцкия, той е действувал навред първоначалното учение да става на прости народен матерен език, а в самите класни училища матерният език постепенно да измества гръцкият език, докато училищата се сдобият с учебници и литература.

И тук той водил упорита, титаническа борба, като е съумел да вдъхне и на многобройните си ученици своите демократични идеи за ползата и нуждата от образованието на матерният език.

В своята дейност Д. Миладинов е проявил редки морални качества. Надарен със силна неуклонна воля, ако и низичък и тънничък, със сухо лице, но черни едри очи, които изпускали „светливи искри, като сияйни лъчи на две зарни звезди“, както се изразява неговия зет Шапкаров. Миладинов притежавал и необикновен дар да убеждава дори и своите враги. Жинзифов, негов ученик-колега пише на едно място: „Надарен от природата с дар на словото (речта), той често заставяше и самите гърци да се съгласяват с неговото мнение“. Шапкаров говори на едно място в своите материяли за биография на Миладинови, че Димитър проповедвал явно и открито, частно и публично, като Сократа, гдето и да се случеше: „на училище или в къщи, в събрание или в частно с некого, с ученици ли, велиш, или с родителите им, с простолудите или с първенците, в село или в град, главният и най-първия разговор негов беше: за българският език в училищата и в църквите и за български владци... Той е достоен да се сравни само с Христá“.

От възторжените отзиви на Миладиновите приятели и почитатели се получава изобщо впечатлението, че тоя редък мъж трябва да е бил необикновено силна, обаятелна, хипнотизируваща личност.

Голема е била популярността на Д. Миладинов, като борец за една права кауза и като високо образован за вре-

мето си — отлично знаел гръцки език, владеел италиански и френски език.

Белградския сръбски вестник „Световидъ“ по това време в бр. 10, като съобщава за затварянето на учителя вжв Велес Юрдан Х. Константинов Джинот и за смъртта на Димитра Миладинов, пише:

„За Юрдана, като мъж от малка важност и влияние, турците помислиха, че е доста, ако го накажат със заточение, и за това го изпратиха въ Айдан, Мала-Азия, но вжрху Миладинова поискаха да излеят своя гнев по най-суров и по най-безчовечен начин, защото знаеха, че той е най-популярен и има най-големо влияние вжрху македонските бжлгари („Еръ су знали, да е онъ най-популярнй, и да има най-вечи упливъ кодъ бугара македонски“).

Мжченическата смърт на братия Милидинови се посреща с голема скръб не само от бжлгарите, но и от целото славянство.

В руския вестник „День“ (брой 22 от 10 март 1862) ето какво говори тук един близък на Димитра Миладинов почитател:

„Действително, паметта за тоя човек е за мене неизгладима. Аз видех в него за пръв път един народен деец — не такъв, за какъвто ни разказва историята и който не можем си въобрази иначе освен на пиедестал или на сцената или издигнати на собствените си кокили. Не, в оная славянска от древни времена страна, завоювана в течение на вековете от индустриалния дух на гърците, чрез гърцизъм, значи аристокрация, появата на Дим. Миладинов, който обладаваше в свжвршенство елинското образование, без да си послужи с него за своя полза, требваше да възбуди очудване. Как така! Един човек способен да бжде първоучител в която и да е елинска школа и да си заслужи за това уважения и облаги отъ елинизирущите се граждани — такъв един человек да става скромн учител по гръцки в едно бжлгарско село, враждебно настроено против гърка-владика и против всичко, което им го напомня! И учи той децата на гръцки език не за красотата на неговата писменост, а заради вътрешното сжджржание на древната философия.

„При това той търпи мизерия — и каква! — гола мизерия... като облича само въ празнични дни по-прилични дрехи... Цела неделя иначе той ходи със своята проста антерийка или изжркани шубичка и учителствува в една студена стая, която се отоплява само с един димещ мангал... И тжлкува той на своите измржнали ученици Софокла под звеката на стжклата, които треперят от свирепия ветър, що духа от кжм Солунското поле — от кжм прохода на Олимпъ“ . . .

ЙОРДАН ХАДЖИ КОНСТАНТИНОВ ДЖИНОТ

Йордан Хаджи Константинов Джинот или Джино се е родил в гр. Велес от родители българи около 1810. Баща му се е казвал Хаджи Константин, а майка му — Милка. Баща му е бил скромен и набожен човек и 30 години наред е изпълнявал длъжността клисар във велешката църква „Св. Спас“. Младият Йордан се е учил на българска книга при келийният учител Димка в родния си град. Колко години е учил при даскал Димка и какво е вършил до 1835 година, през която на 22 април е отпътувал с Неделка Стоянович (Натанаил Пловдивски) да продължи учението си в Самоков при прочутия даскал Николай Тонджоров, неизвестно е. В Самоков е престоял до 1 декември 1835, а след това се завърнал във Велес. Обаче скоро баща му го е изпратил в Солун да се учи на гръцка книга. Тук Джинот се е запознал с взаимната метода, която е била въведена в много гръцки училища. След това той се върнал в родния си град и отворил частно училище в къщата на баща си, в което предавал по взаимната метода. Всеки празничен ден подир църковен отпуск са се събирали мнозина велешани богомолци да слушат неговите разкази и проповеди в бащината му къща. Не се знае точно, колко години е продължило частното му училище. За учениците от своето училище той е отпечатал нравствено-религиозни правила във вид на стенна таблица, наречена Перва таблица, в печатницата на Хаджи Теодоси Синаитски в Солун, с когото, вероятно, се е запознал, когато е бил ученик в Солун.

Джино е бил човек от среден ръст, със строг поглед, с тънки правилни черти на лицето, с бледа и чиста кожа. Носил е европейски дрехи. Обличал се е чисто. Всекога е имал чиста бела риза с черна връзка. Живел е почти като аскет. Не е пушил тютюн, нито е употребявал некое спиртно питие; рядко е употребявал месна храна; яденето му се състояло обикновено от хлеб, разни зеленчуци, млеко, сирене, яйца. Не се е женил.

През 1844 Джино е станал общински учител във Велес, в източната част на града — Бързорец или Пързорец — с годишна заплата 6000 гроша. След двугодишно учителстване той е отстъпил местото си на своя учител в Самоков Николай Тонджоров, който полудел във Велес. Във Велешкото училище Джино е преподавал граматика, история, география, сметане и краснописане. Той е първия, който е въвел, развил и затвърдил взаимната метода.

След напускането на Велешкото училище Джино е предприел пътувания в Македония да събира исторически паметници, а главно да проповедва на българското население да си отвори български училища. През 1846 той е споходил с цяла цел Скопие, Прилеп, Охрид, Елбасан, Бераг, Дебър, Кичево, Тетово, Гостивар, Щип, Кратово, Куманово, Враня, Радовиш, Струмица, Мелник, Неврокоп, Тиквеш, Солун, Кукуш и др. Пътните си бележки, някои от които са описание на цели области, както и по въпроси от църковно-училищен характер, от филология, археология, история и мистични размишления, отпосле е напечатал в „Цариградски Вѣстникъ“ на Ал. Екзарх от 1850—1862 с прибавка към името си „Български Чинов“.

През 1848 Джино е отишъл за учител в Скопие, извикан от ученостлюбивите български търговци в Скопие, братя Хаджи Георги и Хаджи Христо Попович, като му плащали годишно 5000 гроша. Скоро, обаче, се притекли на помощ на училището братя Хаджи Кочев и Зафир Манев, също скопски търговци, които са дали 15000 гроша и с това са осигурили заплатата на учителя за три години. Джино е разделил училището на три отделения. Първото отделение се е наричало детевъзпитно, в което се учили малките деца да четат и пишат, второто—гимназиялно, в него се учило българска граматика, география, астрономия, всемирна и свещена история, числителница с алгебра и събрание от древни писатели, третото—църковно, — учили се децата на църковен ред. През 1851 в Джиновото училище е имало 179 ученика: 120 в първото отделение, 24 във второто и 35 в третото.

Джино е развивал обширна обществена дейност в Скопие. Той е проповедвал в църквите, проповедвал в училището и чрез печата. И всичките му проповеди се съсредоточавали около верата, народността и морала. Той бил добър християнин, пламенен българин и високоморален човек и е искал всички да бъдат като него. На първо място той е изтъквал народността: който се отрича от народността, той не е можал да бъде добър човек. Той е възхвалявал името българин по различни начини и се е гордеел с него, като искал и другите да следват примера му. Джино е съживявал сцени с патриотически дух и карал учениците си да ги представяват пред народа в празнични дни. Те са произвеждали силно впечатление на зрителите. Една от представяните сцени е била следната, за която и до днес се разправя в Скопие: млад момък, облечен в женски дрехи, представя България, а други с разни костюми представят народни апостоли. България спи дълбок сън. Докажда един от апостолите и я буди: „Ставай, майко България! Събуди се, стига си спала. Твоите съседни станаха всички. Пробудиха се

сърби, гърци, руси. Само ти спиш! Но България не се пробужда. Дохожда друг. Вика по-силно, сърди се и гълчи. България едвам се разклаща. Дохождат други стъпани и тръбни и подир големи усилия разбудят България, и разбудвачите минават със сълзи на очи.

Дейността на Джино в Скопие като учител е знаменателна. През това време българина в Скопие се уякчил и кристализирал духовно и национално и станал яка крепост срещу сърбизма, който е правил отчаяни усилия да си пропъти по долината на Вардар. Джино отначало е бил независим господар в училището. Тогавашият Скопски гръцки владика Йоаким, лукав и умен фанариотин, отначало е посрещнал добре Джино и не се е опитвал да му прави спънки, защото пред силните чорбаджии българи, особено пред братия Попович, е усещал силите си недостатъчни да отвори борба против българското училище. Но когато през 1850 е успел с интригите си пред турците да прогони братия Попович от Скопие и да всее страх у останалите чорбаджии, той се опълчил поотив Джино, против българското училище. Най-сетне успел да настрои тогавашият скопски мюхтарфин (окръжен управител) Мехмед Али-бег против българското училище и го е затворил през 1853. Джино се отеглил в кжщата на гражданина Божидар Ботум и отворил частно училище. Обаче подир силното настояване на скопските пължвенци, той наново отворил училището, макар и за не дълго време, защото владиката не го е оставил на мира и постоянно е измислял срещу него клевети, докато най-сетне на 23 януарий 1857 многострадалният учител Джино напуснал Скопие, изпроводен от големо множество народ, — пължвенци, еснафи и учениците му. Множеството е било печално и, когато учителя тръгнал, наченал се плач между осем години учил децата им и на възрастните е вдъхвал да обичат своята народност, своят език.

От Скопие Джинот е отишъл в Белград, където се срещнал с изгонените братия Попович. Тук той е имал и други приятели, особено между видните сръбски книжовници, с които е бил в преписка, като им изпращал паметници за печатане в „Гласник дружба сръбске словесности“, както и други старини за Белградския музей. Той е молжал да се настани на оholen и спокоен живот в Белград, ала е тжжел за Македония, за „прѣсладкиѣ Болгаре“, както пише той, за възпитанието на които е посветил живота си, и всичко му се виждало мрачно в тая свободна, но чужда страна. С препоръчително писмо от гарнизонния турски паша в Белград и от сръбското правителство до мюхтарфината в Скопие, след един месец, Джино се завърнал в Скопие, но веднага под стража бил е изпратен в Призрен

при валията (губернатора), пак по клевета на владиката Йоакима. От Призрен той е бил изпратен в Битоля, където е престоял един месец в затвор и след това е освободен, с задължение да не се връща в Скопие. През това време често е спохаждал родния си град Велес, с цел да прави постъпки да се завърне в любимия си град Скопие. Но той не е успел, затова се е предал на усиlena книжовна деятелност, и от това време имаме ценни трудове от Джино.

През 1859 Джино се настанил за учител в Прилеп, но през м. февруарий 1860 бил отстранен по клевета на Пелагонийския (Битолския) гръцки владика Венедикта, въпреки протестите на прилепските граждани до великия везир в Цариград, че учителят им в нищо не е провинен. Джино се прибрал във Велес. През 1861 великия везир Мехмед паша Къзбразлията, като е обикалял европейските провинции на турската държава, спрел се във Велес. Тук велешкия владика Антим и Пелагонийския Венедикт са представили Джино за най-опасен човек на държавата, който се е стремел да повдигне въстание с помощта на Сърбия. Пашата е послушал владишките клевети и заповедал да претърсят къщата на Джина. В библиотеката му са намерили някои престъпни книги, главно от съчиненията на Раковски, и веднага е бил хвърлен в затвора. От велешкия затвор бил закаран в битолския. Тук е престоял около 40 дена, и оттам е пратен на заточение в Айдан (М. Азия). От Битоля до Солун е бил каран пеши от силна стража. Един стражар е ударил учителя-мъченика с камшик по лицето, и от удара му се пръснало едното око. Той е стигнал в Солун съвременно изтощен и болен, защото раната на окото му се е била подлютила и го е много мъчила. От Солун бил изпратен в Чанак-Кале, където е престоял около един месец да чака параход за Смирна. И в последния град е престоял също един месец, и след това е бил закаран в Айдан, където пресядел три години на заточение. За неговото освобождение се застъпили някои от цариградските българи. И в началото на 1864 той се е завърнал в родния си град Велес, където първен е отворил частно училище в източната страна на града Бързорек, после през 1866—67 е служил главен учител в бързорешкото училище. За известно време отивал в Скопие да става учител и пак се връщал във Велес. През 70-те години на миналото столетие Джино се прибрал във Велес, заобиколен с почитатели, с които на дълго и широко е беседвал по философски въпроси. Обичал е да проповедва по нравствено религиозни въпроси, с които е пълна преписката му от последните години на живота му.

На 29 август 1882 Джино е починал след три дневно боледуване във Велес, и на другия ден останките му са били погребани със скромно тържество във велешките гробища.

Йордан Хаджи Константинов Джино е бил един от редките дейци по възбуждането на бългирите в Македония. Цели 40 години е бил учител; той е пръв въвел взаимната метода във Велес и в Скопие; той е създал епоха на възбуждането на българите в Скопие; още от 1846 той е проповедвал събуждането на българите в южна и западна Македония, като е пътувал от град в град, като същински апостол. През своето пътуване Джино е търсил старини, описвал е градове и села в Македония и се е занимавал с езиковедни въпроси, предимно с етимологията на българският език. Джино е предшественик на Г. С. Раковски по въпроса за произхода на българският език.

В една статия под заглавие Богъ („Цариградски Вѣстникъ“, № 44 от 21.VII 1851) Джино си се изрисувал такъв, какъвто си е бил в действителност: горделив за своите знания и за своите дейност, пламенен патриот, захласнат мечтател и почитател на всичко, което е било българско, безкористен, дълбоко нравствен и готов на всекакви жертви заради българския народ. И в ред други статии изпъква такъв, като в Минева и деветъ Музы и Острымечъ се разговарятъ, ради изгубена България (ib. № 48 от 18.VII. 1851) Сновидение или... (ib. № 51 от 8.IX. 1851), Молитва (ib.), Метане добро е жребие (ib. № 89 от 28.VI. 1852) и др. Ценен фолклорен материал е изнесъл в статиите: Приказка (ib. № 46 от 4.VIII. 1851), Обычаи в Долной Миссии или Западный Болгарій (ib. № 93 от 26.VII. 1851), Аврора (ib. № 88 от 21.VI. 1852), без да се взема под внимание народната песен Женидба Ива от Меглена, Българска войвода въ царствование то царя Шишмана (ib. № 439 от 1859), която уж е слушал на Спасовден в Прилеп от Спаса Георгиева, а в същност тя е измислена от него. Също така ценни исторически и географически материали са изнесени в статиите му: Статистическо описание на Дебрска Река въ Стара Болгарія (ib. № 412 от 1.I. 1859), както и по-ранните му описания на Велес (iv. № 204 от 18.XII. 1854), Прилеп, Кратово, Тиквеш, Охрид, Преспа, манастирите: Топлица, Зжрзе, Слече, Стари-Дол, Дебърца, Лайоречи, Св Петка и др. — всички в „Цариградски Вѣстникъ“. От школки характер са статиите му: За велешкото училище („Цариградски Вѣстникъ“, година А, число 7, от 28.X. 1850), За Скопското училище (ib. № 44 от 21.VI. 1851), Разговоръ (ib. № 53 и 54 от 22 и 29.IX. 1851), Рай Божи — стихотворение (ib. № 56 от 6.X. 1851), Седумъ возрасти чловѣческій (ib. № 56 от 13.X. 1851), Учение у Скопското училище (ib. № 59 от 3.XI. 1851) и др. — През време на обиколката си в Македония от манастирите и църквите е прибрал доста стари ръкописи и ги изпратил в Белградската библи-

отека. Некои от тех, като Житие и жизнь прѣподобныхъ матере наше Петкы, Слово Кирилы славенца солунскаго философа болгарскаго и др., са напечатани в „Гласник“ на Сръбското учено дружество, кн. VIII (1856).

Джино е печатал неколко статии по езикѣт и правописа в „Цар. Вѣстникъ“. Така, в статията, ѣ ж, ѣж, литеры Болгарски (№ № 82—84 от 1852) е искал да се изхвърлят тия букви и да се заместят с о, ы, у, я, а, и, като мжно произносами. Той държал страната на ония от тогавашните бжлгари, които са искали да се вземе за основа на писменият език църковнославянския с падежите му. Той бил и против членовете, като се стараял да ги избегва, когато пишел. В ст. О церковномъ или славянскомъ языку (№№ 69 и 70) се е стремил да докаже, че църковнославянският език има предимство пред новобжлгарският и че той е сжщия старобжлгарски. През 1853 съобщава в „Царигр. Вѣстникъ“ № 149, че е приготвил речник с 1000 думи на 23 езика, от които 14 славянски и 9 чужди, които се говорили в Турция. Тоя речник, както и за ред други свои сжчинения, които споменва в свои статии и дописки в казания вестник, не се появили на бел свет, нито са оставени в ръкопис.

Джино е писал и стихове, но без художествена стойност.

НАТАНАИЛ ОХРИДСКО-
ПЛОВДИВСКИ

Натанаил Охридско-Пловдивски митрополит, с жс светско име Нешо или Неделко, е роден на 26 октомврий 1820 в с. Кучевища (Скопско) от родители бжлгари, Стоян и Стоя Бойкикеви. Баща му е бил прост и безкнижен земеделец. През 1826 иеромонах Иоаникия, игумен на Кучевищкия манастир „Св. Арахангел“, е отворил бжлгарско училище в Кучевища за селските деца, като е довел учител от Скопие. Училището се е отворило на 6 декемврий 1822; то е било посещавано от сто и повече ученици от Кучевища и околните села. Между учениците на това училище е бил и Неделко Стоянович. Обучението е било по наустница, светче, псалтир, евангелие и други богослужебни книги. Училището не е продължило повече от две години, защото учениците му напуснали, докато най-послед само по себе си се закрило. Неделко след това е продължавал да отива на училище в Скопското училище при даскал Никола. Неговия кржстник иеромонах Манасия, калугер от Кучевищкия манастир, е полагал особни грижи за образованието и възпитанието му. На 18 април 1835 о. Манасия е извикал в Куманово младия Неделко, с когото се е упжтил, придружен от Йордан Хаджи Константинов Джинот от Велес, за Самоков. На 22 април сжщата година пристигнали в Самоков. Тук Неделко е бил настанен от о. Манасия на квартира у учителя Тонджоров, комуто е посещавал училището до 10 юлий 1836. При тоя учител той е изучавал славянска граматика по Захароядисова и Мразовича, а бжлгарска — по Неофита Рилски. Другите предмети, преподавани от учителя Тонджоров по взаимната метода, се изучавали по бжлгарски език. През това време той е

изучавал и гръцка граматика, която в края на учението си тук е бил доста добре усвоил.

От Самоков Неделко е отишъл в Прилеп при своя благодетел о. Манасия. Тук той е продължил да се учи при учителя Георги Михов Самуркаш по църковнославянски книги, с когото са превели от влашки и гръцки на новобългарски книгата Служение Еврейское, която през май 1837 изпратили в Солун да се печати в печатницата на Хаджи Теодосия Синаитски. Сжщата година Неделко с о. Манасия е заминал за Зографския манастир в Св. Гора и на 27 юлий е подстриган за монах под името Натанаил. След двегодишно престояване на Натанаила в Зограф, изпратен е бил от братството да продължи образованието си в Киприяновския манастир (в Бесарабия). Тук той е бил приет в III клас на Кишиневското духовно училище на 1 септември 1839 и е следвал в него до 20 май 1845, а след това се е преместил в Одеската духовна семинария, като е постъпил в V клас. Като ученик в Кишинев Натанаил е превел от славянски на „българскій языкъ“ заедно с Захария Княжески, това време ученик в Одеската духовна семинария, през 1844, книгата Зарцало или огледало Християнское, която е напечатана в Москва през 1847. Сжщата година е напечатал и преведената само от него (Натанаила) книга Святителское поучение (Москва, 1847), която е претърпела и второ издание с прибавка на Сокращенный катихизисъ (Нови Сад, 1856).

В Одеса Натанаил е влезъл в близки сношения с В. Априлов, Стефан Д. Тошкович и Н. Стеф. Палаузов и е развил широка обществена дейност заедно със Захария Княжески. Неговия старец о. Манасия, преди да се премести в Одеса, дал му е 4000 рубли да ги употреби за свои нужди и за народно дело. След дълги размисления със З. Княжески, като как да се помогне на българите в Турция, дошли до заключение, Княжески, като свърши курса на семинарията, да отиде с Натанаилови средства в Петроград и да моли от руското правителство да се изпълнят следните четири точки: 1) да се отпусне от руското правителство годишно едно количество пари за главно училище на българското население в Турско—помощ, каквато е давало на гръцките духовни училища в о-в Халки и в Александрия (по 10000 рубли годишно); 2) да се отпуснат книги за библиотека при главното училище; 3) да се отпуснат църковни богослужбени книги и другите свещени утвари, както и свещеническо облекло; и 4) да се опише поведението на гръцките владци между българското население и да се искат български народни архиереи.

През 1846 Захари Княжески е завършил семинарията и се отправил за Петроград със средства на Натанаила.

Пред руското правителство е изложил искането в казаните четири точки, първите три го ги е възприело, и от 1846 почнали да пристигат книги и църковни потреби на името на Натанаила в Одеса, който от своя страна ги складирал у Ст. Д. Тошкович и Н. Ст. Палаузов. Колкото за пособието от 10,000 рубли годишно, руското правителство било избрало довереното му лице Александра Б. Ст. Екзарх от Стара-Загора. Относително изпълнението на 4-та точка не се е осъществило, защото цариградската гръцка патриархия винаги е уверявала руското правителство и Св. синод, че от българи не било достойни лица за владици. Такива им са били посочени от Княжески и Натанаила, ала не се е успело да изпратят народни архиереи на българи.

От началото на учебната 1848—1849 година Натанаил е постъпил в Киевската духовна семинария, чийто пълнен курс е завършил с кандидатско съчинение О том, что Болгарскій Архиепископъ въ древнія времена не зависѣлъ ни отъ Римскаго, ни отъ Константинопольскаго Патриарховъ. Това съчинение, преработено, е напечатано в „Български Книжици“ (Цариград) под заглавие За Юстиниановы права на Охридскѣ Архиепископии или за църковна независимост и самостоятелност на Охридско — българското священноначалие и през 1873 в отделно издание. Като студент в академията, Натанаил, възведен в иеромонах на 24 ноември 1848, бил е в преписка с всички видни български дейци по църковния въпрос в Русия и Турция, като същевременно превеждал на руски писаното по спорните въпроси на патриаршията с българи в „Цариградски Вѣстникъ“ и го изпращал в Петроград на графа Блудов, императорски канцлер.

През 1852 Натанаил е предприел пътуване; почнал е от Москва, където се е срещнал с митрополита Филарет, присъствувал е при погребението на В. Гоголя, сетне в Петроград, там се е срещал с граф Блудов, княз Шахматов — Ширински, министър на просвещението, професор Николай Надеждин, с черногорския княз Данаило, който му предложил да отиде митрополит в Черна-Гора, но е отклонил тая покана, както и с Константина Дим. Петкович (от Башино село, Велешко), който току що е бил завършил университета. От Петроград е заминал през Варшава за Лайпциг, Берлин и Прага. В последния град е намерил съчувствен прием от Шафарика, Ханка, Палацки и Шумавски. Тук се е запознал и със студента Ив. В. Шолов, комуто е възложил да се грижи за отпечатването на книгите му: Приятелско е писмо отъ Българина къ Гръку. (Прага 1852 под име Н. Богдан), Дѣтинскы подарокъ (Прага 1852 под име Натанаил Стоянович), Указаніе пѣти, кѣй води въ

царство небесно. От епископ Инокентіа. Поблжгарилъ Натанаилъ Стоіановъ. За полза на Скопското училище (Прага, 1853) и Кратко христіанско наставліеніе. От еп. Тихон. Поблжгарилъ Натанаилъ Стоіановъ (Прага, 1853). От Прага отишъл вжв Виена, кждето го чакали К. Д. Петкович и Драган Цанков. Тук с Петковича и Цанкова се уговорили: Натанаил да мине през Влашко, Молдова, Бесарабия и Одеса, Петкович — през Венеция и Атина, а Цанков — по Дунава, с печатница и да се сжберат в Цариград, гдето да настанят печатница и да почнат да издават вестник „Матица Българска“. Вжв Виенн Натанаил се е срещнал сжс слависта професор Фр. Миклошич и сжс сржбския фолклорист В. Ст. Караджич. От Виена е заминал за Буда-Пеща, Нови Сад и Карловец. Посетил е манастирите вжв Фрушка гора и в един православен манастир в Банат на един триод е намерил следната преписка: „Во времето на султана Селима много робство и убийство на християните биде в Пловдивско, не се знае дали остана тамъ душа жива, ние неколко фамилии тука побегнахме. Азъ попъ Василий отъ Бачковскій Манастиръ писахъ“. От Карловец е отишъл в Гюргево, отбил се за неколко дни в Белград, после е заминал за Букурещ (тук се срещнал с братя Мустакови, Бакалоглу и др. бжлгари), оттам в Браила, след като се е срещнал с д-р Селимински, братя Чобанови, минал е през Галац, гдето е намерил сжчувствени отзиви за учителствуването на Др. Цанков, и оттам — в Добровецкия манастир при Яш, кждето е чакал разрешение от руския Св. синод да отпжтува през Одеса за Цариград. През това време е превел от влашки на бжлгарски Краткое житіе и сказаніе на св. Ди митрія Бесарабскаго, което отпосле напечати в Цариград през 1858, второ издание в Русе 1901. На 15 януари 1853 е вече добил разрешение, отбил се в Киприяновскій манастир, кждето на смжртно легло е заварил своя стареця благодетел о. Манасія, и след това заминал за Цариград. Щом пристигнал в последния град, гдето са го чакали Петкович и Цанков, избухнала е война между Русия и Турция. Петкович се завжрнал в Русия, Цанков—вжв Виена, а Натанаил—в Зограф, кждето е станал учител на младите монаси и послушници, на които е преподавал бжлгарска и славянска граматика, цжрковна история, катихизис и др. предмети. Скоро, обаче, от зографското братство е бил избран за заместник игумен, та е напуснал учителството. Ала сжбитията по него време не го оставяли да бжда пасивен наблюдател, та налагало му се да бжде активен сжчастник. На 21 април 1853 се е явил уж на поклонение в Зограф Павел Грамадов, другар на Г. С. Раковски, а в сжщност да вземе мнението му за освобождението на Бжлгария от турскія ярем. Нагласявало се е да вдигне вжзстание в Бжлгария, като вземат

участие в него и бжлгарите от Македония и да сждействуват да преминат руските войски Дунава. След два месеца, при втора среща, след като Грамадов е споходил Цариград, дошли до заключение, че всекакво възстание е сжсипателно за бжлгарския народ, но с чети да се помогне от Влашко на руските войски да минат Дунава.

В 1854 Натанаил е бил изпратен от Зограф за игумен на Добровецкия манастир. Тая длжност той е изпжлнявал до 25 май 1871. През това време той е водил упорита борба с Др. Цанков, поради униятското движение, чрез „Цариградски Вѣстникъ“ и „Браилска Пчела“. Политико-обществените си статии той подписвал с псевдонима Богдан. Освен това побжлгарил е и издал за в цолза „на общо-то в Скопие училище“ книжката Кратко изяснение на божественна литургия. (Браила, 1864). На 23 декемврий 1857 Г. С. Раковски и П. Грамадов се явяли при него в манастира и му искали мнението по издаването на един вестник в Белгия на френски и бжлгарски, чрез който да се осветляват европейските народи по нашето цжрковно и политическо положение. Натанаил напжлно възприел идеята им и за целта подарил веднага 100 австрийски минца. По това време Раковски е желаял да узнае, какво е мнението на Сжрбия, Гжрция и Ромжния при едно евентуално възстание в Бжлгария за освобождението ѝ от турско робство. За това нещо е бил натоварен Натанаил, който от дипломатическите представители на Сжрбия и Гжрция и от самото ромжнско правителство да разбере, какво мислили те. От анкетата, която той е предприел, се установило, че сжседите на Бжлгария едно възстание ще използват за свои империалистични цели. Поради това то се осуетило, като Натанаил е посжветвал Раковски и Грамадова да действуват за разрешение на цжрковния вжпрос, чрез който лека-полека бжлгарския народ ще се сдобие и с политическа свобода.

В 1871 Натанаил се прибрал в Зограф. На следната година е бил извикан в Цариград от бжлгарските архиереи и на 24 септемврий 1872 е ржкоположен за Охридско-Преспански митрополит. Обаче той веднага не е можал да замине за епархията си, защото гржцката патриаршия е пречила за заминаването му. Най-сетне берат му е бил издаден от турското правителство, и на 24 март 1874 е заминал за епархията си, чието пжтуване от Солун до Охрид е било цело триумфално шествие, посрещан в градове и села по пжтя от целото бжлгарско население с не бивало тжржество, като пржв екзархийски бжлгарски архиерей, който отивал да постави на главата си короната на св. Климента.

Като Охридско-Преславски архиерей Натанаил е сещел до свжршека на руско-турската война (1877 — 1878) а след това е бил извикан в Цариград, за да уреди вжпроса

с оставянето на Йосифа I на екзархийския престол, когато руското посолство не желаяло да остави. Благодарение на неговото застъпничество пред посланика Нелидов, той е успел да задържи екзарха Йосиф на престола, макар да му е предложено той да го замести или заточеният Антим I, бивш български екзарх, обаче той е отклонил своята кандидатура и възвръщането на Антима, който не е бил вече за екзарх след заточението му. Сжщо по негово настояване се е решило в Пловдив да не се премества окончателно Екзархията в княжество България след подписването на берлинския договор, макар след прелиминарния договор в Сан-Стефано всичките владици и екзарха се преместили в Пловдив. Искането си Натанаил е мотивирал, че, ако Екзархията се премести в Княжеството, българите в Македония и Одринско, останали пак под турско владичество, ще бъдат поглънати от гърците, и църковното единство между тях ще бъде прекъснато със своите братя от свободна България.

От началото на август 1878 Натанаил се поставил на чело на тжй нареченото кресненско възстание, което се вдигнало в Кюстендилско, Дупнишко и Горноджумайско, като се е настоявало най-малко и последното да се присъедини към Княжеството, което е било окупирано от руски войски и което по берлинския договор требвало е да се отстъпи на Турция. В това възстание са взели деятелно участие Илю войвода и Димитър Поп Георгиев от с. Берово (Малешевско). То е прекъснало да съществува на 25 май 1879 след избирането на Александра Батемберг за княз на България, и Натанаил е бил изпратен да управлява временно Ловчанската епархия, епархия на екзарха Йосиф I, а през 1891 е бил избран за канонически митрополит на Пловдивската епархия, в която епархия е починал на 18 септември 1906.

Като Пловдивски митрополит той е издал съчинението Сказание за страдания и чудеса святаго славнаго великомъченика побѣдоносца и чудотворца Георгія, писано в 1872, а издадено в Пловдив през 1896.

Натанаил Охридско-Пловдивски в своята обширна обществена и книжовна дейност, на която е посветил повече от 60 години, остава в нашата история една бележита личност, като труженик, който е действувал във всички земи, гдето живеят българи. Той ни е оставил и ценна автобиография, отпечатана от роднината му Ангел Станков в „Сборник за народни умотворения, наука и книжнина“ кн. XXV (София, 1909).

ПАРТЕНИЯ ЗОГРАФСКИ

Партения Зографски, сжс светско име Павле Хаджи Василков Хаджийски, е роден в с. Галичник (Дебърско) около 1820. Първоначално Павле се е учил по славянски на азбуки, часослов, псалтир и светче в манастира „Св. Иван Предтече—Бигор“, недалеч от селото. През 1832 той е продължил образованието си в Охрид при учителя Д. Миладинов. Тук той не доседел цяла година, понеже заминал за Призрен, където се е бавил половин година. След това е отишъл с баща си на хаджилък в Иерусалим: оттогава баща и син са станали хаджии. Това пътуване е усилило големата наклонност у Хаджи Павле да продължи образованието си в Гърция и е настоял пред баща си да го изпрати в Атина. Баща му е изпълнил желанието, като го е изпратил в Атина да се учи. След като е свършил средното си образование в Атина, но с разстроено здраве, върнал се в родното си село. Като се е посвзел, отишъл в Зографския манастир и станал монах под име Партения. Оттук на свои разноски е заминал в Москва и продължил образованието си в Московската духовна академия. В Москва Хаджи Партения е бил обикнат не само от своите другари и професори, но и от някои представители на висшето общество, поради своя благ характер: кротък, истинско религиозен, честен и наклонен към религиозен живот. Не по-малко е влияел и сжс своята преданност към науката, както и с знанието си на старите езици (гръцки, латински, еврейски и старохалдейски), обичта му към русите, пак и от обстоятелството, че е бил роден от един затътен български край—Дебърско. Поради тия си качества той е станал няколко години наред духовен възпитател на

царските деца в Петроград и е бил вжведен в архимандритско чин. След това около 1851 Партения се е завърнал в родното си село Галичник, където престоял една година. Оттук той е споходил Охрид и се е срещнал с Д. Миладинов, когото навръщане завел в Дебър с агитационна цел. През това време Партения често е посещавал манастирите „Св. Иван Предтече — Бигор“ и „Пречиста“ (Кичевско), където в празнични дни на калугери, свещеници и богомолци е говорил да отхвърлят гръцкото духовенство и да искат български духовни пастири. От Галичник той се е отзовал в Зографския манастир. Оттук патриаршията го е извикала за учител по славянски език в о-в Халки на местото на Неофита Рилски. Това е било в края на 1852. В Халки е бил учител около три години, като през това време му се е дало възможност да бъде в близки сношения с цариградските водители на църковната борба, в която е вземал активно участие от 1855, заради което е бил уволнен тая година от учителството в о-в Халки.

След учителствуването си в остров Халки Хаджи Партения е станал управител на българското училище и настоятел на българската църква в Цариград, длъжност, която е изпълнявал цели две години — 1857 и 1858. През това време той е развил широка обществена и книжовна дейност. Като книжовник пръв път се явява в „Цариградски Вѣстникъ“ (1857), бр. 315, 316 и 322 със статия по повдигнатия въпрос за съставяне граматика и словарь на български език. Той е намирал ненавременна тази работа, защото е требвало предварително да се изучат всичките български говори с техните характерни особености. В „Български Книжици“ (Цариград, 1858—1860) Партения се явява един от главните сътрудници, от когото са напечатани следните трудове: 1. Нѣколко вѣспителни думи върху прѣвода на Климентовото житие. 2. Прѣводъ на Климентовото житие. 3. Мисли за Болгарскій-отъ языкъ. 4. Документъ за Българскѣ-отъ църковна исторія. 5. Български народни пѣсни по македонско-то наречіе (изѣборникъ-тъ на П. З.) и 6. дописки в 10 кн. ч. II. Освен тех е издал отделни книги: 1. Кратка Священна Исторія на вѣхто и ново-завѣтната Църковь (Цариград, 1857) 2. Началное учение за дѣцата (Цариград, 1858). 3. Кратка славенска граматика (Цариград, 1859). 4. Сказаніе о странствіи и путешествіи по Росіи, Молдовіи, Турціи и святой землѣ, подстриженика Св. Горы Аѣонской инока Парѣенія.

В статията Мисли за Болгарскій-отъ языкъ Партения е повторил казаното в „Цариградски Вѣстникъ“, като настоявал да се вземат под внимание всички български го-

говори, когато се създава писмен български език. Различава главно два български говора: 1-о тракийско-мизийски и 2-о македонски, като изказва желание, македонския говор да влезе в основата на книжовният и изтъква предимствата му пред всички български говори. Той е писал своите сжчине-ния на този говор.

Когато през 1857—1858 Д. Миладинов и Райко Жинзифов почнали борба в Кукуш за въвеждане на български език в училището и в църквите с гръцкия Полено-Кукушкия владика Мелетия, и българите поискали да имат свой народен владика, тогава патриаршията се е видела принудена, поради униятското движение на кукушани, да ржкоположи Партения за епископ на тая епархия. Той е бил ржкоположен в патриаршеската църква при стечение на много българи за епископ, и през ноемврий 1859 е заминал за Кукуш. Първата работа на Партения в Кукуш е била да поучава и назидава паството си в истините на православната вера на матерен език, да се грижи за просвещението и да крепи народния дух и сжзнание. Много се е грижил да се отварят български училища и да се настанят в тях добри учители. Обръщал е особно внимание, в църквите да се четат по славянски, като е полагал големи старания, гръцките богослужебни книги да се заменят сжс славянски. По негова препоржка са били изпратени на учение в Русия Георги П. Стаменов от Дойран*) и Иван Кушвалиев от Кукуш. Но особени грижи е направил да отклони кукушани от униятското движение. Униятите му правили големи пречки, ала той като истински духовен пастир сжс своите проповеди из градовете Дойран и Кукуш, както и в селата им, можал е доста много да попречи за разпространението на тая религиозна пропаганда, като е принудил мнозина да минат под негово ведомство.

Солунския гръцки митрополит сжс злоба е следил дейността на Хаджи Партения в Кукушко-Дойранската епархия и е търсил най-малжк повод да го премахне. Такжв скоро му се е представил по сжпротивлението на властта да постави камбани на църквата в Дойран. Той е бил извикан в Солун от митрополита, с цел да го изпрати на заточение. Но някои негови сжселани в Солун, като разбрали, какво е било намерението на владиката — да го изпрати на заточение, — с руски параход Хаджи Партения е избегал в Цариград

*) Той е син на поп Стамен. Поп Стамен е роден около 1800 в с. Мачуково (Гевгелийско); запознал се в Дойран, гдето е попувал много години. Обичал е много да пее в църквата по славянски, за което често е бил наказван от гръцките владии. Той е бил един от уюоритите противници на Мелетия, за което нещо е стоял цели 6 месеца на заточение в един от беломорските острови. Поп Стамен умрял през 1874.

през 1861. В Цариград престоял цели седем години, през което време той е вземал участие по църковната борба с другите владици.

През 1869 Партения бил назначен за Нишавски митрополит със седалище гр. Пирот. Той много желаел да стане митрополит на Скопската или Дебърската епархия, но патриаршията се е противела на това. Като Нишавски митрополит той е доста много залегал да се издигнат училищата и църквите в епархията му. През 1872, когато е бил известен от българските владици в Цариград, че скъсали в екакви сношения с гръцката патриаршия на Богоявление, той е отправил до тях из Пирот следното писмо:

„Ваши Прѣосвященства! Съ твърдѣ голѣмо благодареніе прѣѣхъ послѣдното ви писмо. Смѣлата постѣпка, която сте направили на Богоявленіе, за разрѣшеніето на нашѣй дългъ и, както казвагъ грѣцитѣ, малко трѣнливъ въпросъ, слѣдъ като сте изчерпили всичкитѣ възможни срѣдства, за да останете до едно праведно спогаждане съ патриаршията, ми причини една радост и едно възхищеніе неизразимо. — Дѣйствително, какъ можемъ да свършимъ съ непрѣклонната воля и мрачната съвѣсть на фенерското духовенство? Азъ самъ, ако бѣхъ на вашето мѣсто, нито една минута щѣхъ да се двоумя да дѣйствувамъ тѣй, както вий сторихте, като знаа, че правото е отъ наша страна и че то е по свѣтло отъ лжчити на слънцето. Слѣдователно, азъ напълно одобрявамъ изпълненото дѣло, и високо ви благодаря за него. Като ви молиствувамъ добро здравіе и успѣхъ имамъ честта да бѣдѣ на ваши прѣосвященства жаркій во Христѣ братъ. — Партеній Нишавскій.“ (в. „Турция“, брой 52 от 12. II 1872).

През 1872 Партения е бил извикан в Цариград и заместен с Евстатия. Поминал се е в Цариград през февруарий 1875 и е погребан в двора на българската църква „Св. Стефан“ на Фанер.

ИВАН ГЕНАДИЕВ

Иван Генадиев е роден в Охрид през 1829 и умрел в Пловдив в 1890. Той е син на владиката Генадия (1800—1873), роден в с. Подкожани (Охридско), който стоял три години български митрополит във Велес (1870—1873). Иван добил първоначалното си образование в гръцки училища в Битоля, Цариград и във филологическия факултет в Атина, другар на Гр. Ст. Пърличев. В младините си той е известен като гръцки поет: заедно с Пърличева напечатали на гръцки език сбирка „Сфинкс“—гатанки в стихове. Писвал е ред статии по религиозни въпроси в цариградските гръцки вестници. Те са обрнали внимание на тогавашния Деркоски митрополит Герасима (българин от Пловдив), който го е взел за свой секретар. След това през 1865 той е бил такъв на баща си Генадия като Дебърски митрополит (1864—1867). Да е можал да кореспондира със свещениците в Дебърската епархия, принудил се е да посещава българското училище в Пречистанския манастир при Кичево. Тук той се е научил да чете и пише по български, като същевременно е преподавал на учениците източноцърковно пение. Съчинил е и нагласил за учениците няколко песни на местно (македонско), българско наречие. Също така е нагласил източноцърковно пение на славянски църковни текстове, с изменение на някои гръцки ноти. От тях той е издал само *Πασχαλῖα* (Цариград, 1869).

Ив. Генадиев със своята дейност за събуждане на българите в Дебърско е предизвикал гръцката патриаршия, известявана от Битолския митрополит Венедикта, да изпъди и баща му и него от Дебър, като е посочила последния на полицията като немирно лице. Генадиев е отишъл в Цариград да се обяснява с патриаршията, но вместо това той се сближил с българските владии и им съдействувал в борбата с патриаршията. По негово настояване баща му е добил в 1870 Велешката епархия; той и тук е станал секретар на баща си, но през 1873 требвало е да напусне той и баща му Велес: баща му прекарал последните дни от живота си в Битоля, а син му се преселил в Пловдив, където от 1873 е станал учител по църковно пение в Пловдивската духовна семинария. След руско-турската война (1877—1878) Ив. Генадиев е станал секретар на Пловдивската митрополия, длъжност, която е изпълнявал до края на живота си. През това време той е написал и издал съчинението *Брачник* (Пловдив, 1887).

ГРИГОР С. ПЖРЛИЧЕВ

Пжрличев е роден на 18 януарий 1830 в Охрид. Баща му се казвал Ставри Пжрличев, а майка му — Мария Гйова. Останал 6-месечен сирак с двама по-големи братя и една сестра, малкия Григор е бил под грижите на майка си и деда си. Майка му е била работлива, храбра и доблестна жена. Затова Григор я обожавал, и оставила джлбоки следи вжрху впечатлителната му душа. Той ѝ е посветил най-трогателни страници в своята автобиография. Тя му е послужила за идеален образ в поемата О Арматонос под име Неда, като я вждигнал в хероиня.

Дедото на Пжрличев е бил пжргав и трудолюбив старец, който сжбирал всека сжбота милостиня за затворниците. Като любознателен и прозорлив човек, той от рано е сжзрел способностите на младия Григор, затова още на четвртата година го запознал с буквите. А след своята смжрт завещал на майката да праща сина си на училище. Отначало Григор се учил при учителя Апотоле. При тоя учител той се е учил две години да чете и да пише по гржчки, но той и сжчениците му нищо не разбирали от тоя непонятен за тех език. Григор сжвсем не е бил доволен от това учение. Веднаж е бил бит от учителя, и той е избегал от училището и отишжл при друг учител. Апотоле го вжрнал в своето училище и повторно го набил. От това време Григор е станал нередовен учиник. Случило се, че дедо му

е умрел, и младия Григор, замислен за домашното положение, станал меланхоличен и почнал да гледа мрачно на света, станал раздражителен, капризен и крайно упорит, от което твърде много е страдала майка му. Неохотно е посещавал гръцкото училище в града, но в края на 12-годишната си възраст той е знаел наизуст октоиха и реда на църковното пение. Материалното положение на домашните му се било много влошило, та имало нужда и от неговата подкрепа. Сутрин, преди да отиде на училище, продавал яйца и черници на пазаря и денонощно е преписвал гръцки книги, за които му плащали по три пари на лист. Това му дало възможност да изучи гръцкият език.

Скоро в Охрид е дошъл за учител Д. Миладинов, който току е бил завършил учението си в Янина. Миладинов, като учител по гръцки език, издигнал е на високо стъпало Охридското училище. Младия Пърличев е бил във възхищение от него. „Словото му течеше изъ устѣтъ му като медъ. Священъ огнь горѣше въ очитѣ му. Онъ знаеше, че трѣбва да ны учи на грѣцкій: инако не можеше да се мисли“, пише Пърличев в автобиографията си. Миладинов е посочил пътя на Пърличева в оная област, гдето е можал да намери удовлетворение. Тогава е почнал да се възхищава от Омира.

След напускането на Д. Миладинов, който е бил изгонен от владиката и първенците в Охрид, понеже е преподавал тайно по български език, Пърличев станал шивач, а след два месеца е бил поканен за учител в Тирана с 2,500 гроша годишна заплата. Когато Пърличев е станал учител, бил е 18-годишен и му е било мъчно за родното място. След едногодишно учителствуване върнал се в Охрид и през август 1849 отправил се за Атина, да постъпи в училище, със спестените 1,500 гроша. Приет е бил студент по медицината. Понеже не е обичал медицината, писвал е често стихове и ги е излагал по черните дъски в университета. Другарите му го мразили поради бедността и българския му произход. Особено той бил чувствителен, когато е слушал обидите на студентите към костурските майстори, които минавали покрай университета.

Големо значение е имало за Пърличева събитието в 1850, когато крал Отон е венчал с лавров венец офицера Залокоста за поет. Това събитие му е направило силно впечатление, то му е посочило най-висшият идеал на живота, вдъхнало е и събудило у него всички поетически дарби и го е направило неразделен спътник на божествената поезия. След това той е навред придружавал поета, пред когото е благоговял и се е удивявал на неговата болезненост, как е било възможно такъв нищожен човек да бъде венчан поет.

През същата година Пърличев е напуснал университета по немане средства и станал учител в с. Белица (Охридско) с 3,000 гроша годишна заплата. Тук е учителствувал две години, а след това е заминал за учител в Прилеп, където е преседел пет месеца, с годишна заплата 2,500 гроша, а след това се върнал в родния си град Охрид и е учителствувал цели шест години с годишна заплата 3,6000 гроша. През това време той е спечелил 5,000 гроша, напуснал учителството и през август 1859 се отправил за Атина да продължи образованието си, с намерение не да свърши факултета на медицината, но да стане „признатъ поетъ, за когото земний животъ е рай“, както пише в автобиографията си. Тогава е почнал и поемата си О Арматолос (Сердарът или Вжоржженика). С нея е опитал щастието си на поетическия конкурс, който ставал всека година в Атина. Поемата си изпратил в комисията без подпис. На 25 март 1860 Рангавис, председател на комисията по поетическия конкурс, е обявил, че от многобройните представени пиеси, първенството се пада на О Арматолос. Като е указал на някои недостатъци в нея, от устата му са после загърмели такива звучни похвали, каквито никога не са били чувани през последните десет години на поетическия конкурс. Той не е повикал авторът ѝ да му възложи на главата лавровия венец, понеже имената в поемата: Стойкос, Радос, Неда, Река и др. не са миришали на гръцки. Без да открие некому радостта си, Пърличев, бледен като мъжтвец, е напуснал предварително събранието. Един негов другар, като го застигнал, завел го в една гостилница да го почерпи, за гдето гръцката литература се е сдобила с прекрасна поема. След това Пърличев отишъл при Рангависа и му съобщил, че е автор на О Арматолос. Председателят е останал изненадан, че авторът е българин. Повикан от университетските власти след два дена, първия въпрос, който му задали, е бил: „От коя сте народност?“ — „Българин!“ Замълчали... За да го принудят да се откаже от народността си, предложили му да се учи на държавни средства в Оксфорд или Берлин. Пърличев категорично отхвърлил предложението им с думите: „Нужда велика е да идж у дома си“. После Рангавис му дал лавровия венец, половината премия от 500 драхми — другата половина, според желанието на Пърличева, е била дадена на един беден студент — и най-сетне ръкописа, като му е казал да побърза да го напечати, защото обществото с нетърпение очаквало. Обща радост е овладело цела Атина, че се е родил втори Омир.

Догдето се е печатала поемата, излезъл кралски указ, с който му се отпуснала месечна пенсия от 35 драхми, но Пърличев и от нея се отказал: не приемал никакви облиги, които да го ангажират и да му оспорват правото да

се числи към своята народност. Той си е добил омразата на атиняните, че не е искал да се признава за елин. Всичките му сжученици, граждани, дори не го поздравявали. Само съотечественика му Яким Сапунджиев е останал верен, с когото често са се разговаряли за Охрид. През това време почнал да работи втора поема Скендер-бей. Над нея е работил цяла година, като мислил да я представи на конкурса през 1861, който не е станал. Тогава е изучил другите литератури: италианската и френската. Аристо и Тасо му са станали любими поети, които отпосле се опитал да преведе на български.

В 1862 братия Миладинови са умрели в цариградските затвори, и Пърличев, потресен от участието на братята-мъченици, напуснал Атина и заминал за родното си място, твърдо решен, „да гние или отмъсти за Миладиновци“. Той е станал учител в Охрид с 6,000 гроша годишна заплата и застанал на чело на борбата срещу гърцизма, ръководен от митрополита Мелетия. Делото на братия Миладинови било продължено от Пърличева, на когото главен сътрудник бил Яким Сапунджиев. Чрез убеждения и речи Пърличев е успел да накара охридчани в 1863 да заявят, че не желаят Мелетия за свой владика, а искат чистокръвен българин. След дълги проповеди и речи от страна на Пърличева против владиката и гъркоманите, както и против гръцкият език, найсетне на 27 май 1867 свещениците в Охрид, след като дълго време се колебаели, изхвърлили от църквите името на Мелетия и вместо него споменали „българското свещенослужение“. Всички се вжодушевявали от желанието да се откажат от гръцкото духовенство и да премахнат гръцкият език. Мъже, жени и деца с ентузиазъм са пели песента от Пърличева:

До кога, братя мили българи,
До кога гърците ще ни тлъпчат,
Чрез своето фенерско духовенство,
Милото наше отечество,
Хайде да ги пропждим от нас.
От всички български градове!
Да извикнем всички с голем глас:
Бегайте гърци, не ве сакаме!...

Защо сте причина станали,
Та преди стотини години
Народната ни патриаршия,
С измама ни я усвоихте!
Где са нашите стари списания?
Где са нашите стари писатели?
Всичко, всичко на прах е станало.
От гръцката фенерска злоба.
Те со своите лъжи, клевети,

Измориха и много българи;
И сегашните ни свети отци
Пратиха ги во заточение,

Предстоело е на гражданите да изхвърлят гръцкият език из училищата и да въведат българския, но нямали български учители. Общината е изпратила на свои разноски Пърличева и Узунова да учат български език в Цариград при учителят Иван Найденов. След шест месеца Пърличев се завърнал в Охрид и ввел в училището български език.

Малетия не е могъл да понесе ударите, нанасяни му от Пърличева. Той го е наклеветил на властите, че е бил бунтовник. И наистина, на 27 ноември 1868 направили обиск в къщата му, задигнали всичките му книги и ръкописи и самия Пърличев с домашните му затворили. Домашните му пуснали, а него закарвали на заточение в Дебър. Цел град, дълбоко наскърбен, излезъл да го изпраща. Неговата съдба била обща. Той е бил изкупителната жертва на борбата. Със застъпничеството на целия град Пърличев е бил освободен от затвора в Дебър и на 10 януари 1869 се завърнал в Охрид. Обаче, след четири дена на ново е бил изпратен на заточение в Дебър, където е престоял цели три месеца. След това се е върнал в Охрид и на разстроеното училище е дал живот. По това време е съчинил и песента „Хыляда и седмь стопинь шестдесет и второ лето“, която се много пеяла в Охрид и е разпалвала патриотическите чувства на големо и мало в борбата му срещу гръците.

Неуморимия Пърличев, като е виждал, че борбата с гръците се е увенчала с успех, заловил се с книжовна работа, прекъсната в Атина, но вече на българска почва, да просвещава своя народ. Поканен от редакцията на цариградското списание „Читалище“ да преведе Илиада от Омира, дал ѝ е свободен и кратък превод. Преводът му е бил приет с възхищение от сп. „Читалище“, гдето са поместени първите две песни от Илиадата. Но острата критика на Неша Бончов направила превода му прах и пух. Дълбоко обиденият, свикнал да слуша само похвали, в порив на гнев и отчаяние, хвърлил в огъня целия си превод, и се зарекъл да не пише вече. Ала по-после пак се залавял за перото и, убеден, че не знае български език, превеждал е Илиадата на църковнославянски език, превод, много по-слаб от първия.

След освобождението на България Пърличев, разочарован, че родината му останала пак под турско робство, напуснал Охрид и дошъл в България. От начало е бил назначен за учител по класическите езици в Габровската гимназия, а след една година е бил преместен за помощник библиотекар в Софийската народна библиотека. Обаче, от последната длъжност скоро си е подал оставката и е зами-

нал за учител в Битоля, кждето е престоял две години. От Битоля Екзархията го преместила пак за учител в Охрид с увеличена заплата, но не е можал да остане там, той е заминал за Солун, в който град е учителствувал от 1883 до 1890. През това време (1884—1885) е написал своята интересна автобиография.

От 1890 Пжрличев се простил с учителството в Солунската мъжка гимназия и се прибрал в родния си град като пенсионер. Той се е поминал на 25 януарий 1893 в родния си град Охрид.

МЕЛЕТИЯ СОФИЙСКИ

Митрополит Мелетия Софийски е сестриник на архимандрита Антим Ризов. Майка му се казвала Цена и е била три години по-стара от Антима. Тя се женила в Струмица за Спиродона Андонов, бълггарин, по занятие обушар. Мелетия (неизвестно е светското му име) се е родил в 1832. Когато вуйка му Антима е отворил училище в Зографския манастир през 1847, извикал го при себе си да посещава училището му. При него той е учил славянска и гръцка граматика. През 1853 той е постриган в монашество и същата година на 6 август ръкоположен за дякон. В 1858 е бил изпратен от зографското братство в Атина за ученик в духовното Ризариево училище. Тук като дякон и понеже е знаел славянски език, назначен е бил да служи в руските посолска църква. След като е свършил духовното училище в Атина, завърнал се в Зограф и оттук се отправил за Петроград, като известно време е престоял в Виена и Берлин. В Петроград е постъпил в Духовната академия, чийто пълнен курс не успел да завърши по болест.

Като болен Мелетия е отишъл през 1865 в Киприяновския манастир в Бесарабия, гдето е преседел четири години — до 1869. През това време той е превел и напечатал в Кишинеv, в печатницата на Якима Попов, Догматическо богословие, от архимандрита Антония, ректор на Киевската духовна академия (1866). Книгата е „напечатана въ даръ и полза на православнѣхъ българскѣхъ църквѣхъ отъ Святогорскійхътъ Славянобългарскій общезиительный Манастирь Зографъ“. След това същата година (1866) е заминал за Зограф, а оттук — в Цариград при българските владци в разгара

на духовния въпрос. Назначен е бил тук за известно време секретар на Привременния смесен български съвет. След това е бил изпроводен в Сливен и Ямбол за учител и проповедник против протестантите. След 1870 вжрнал се от Сливен и Ямбол в Цариград и на 15 октомврий 1873 е произведен в владишки чин и пригласен за митрополит на Софийската епархия. По тоя случай той е произнесъл реч, която е напечатана същата година в Цариград, в печатницата на А. Минасиан. В същата година и в същата печатница е напечатана брошурата Българската правда и гръцката кривда.

От 1872 до 1891 Мелетия е бил митрополит на Софийската епархия. През това време е дал на българската книжнина и трудовете: Отговори на най-главните възражения против истинната вера (София, 1880), „Анти-енкиклика или братско слово (София, 1884) и посмъртното му сжчинение Длъжностите и правата на свещениците (София, 1897). През 1891 здравето на Мелетия е било много разстроено, за това той е направил завещанието си и заминал за Каиро (в Египет) да търси здраве в южния климат, обаче и южния климат не е бил в състояние да му помогне, затова още същата година се е поминал в Каиро. Той е завещал на Св. синод 70,000 лева, от лихвите на които да издава книги с религиозно-нравствено съдържание. От образувания „Фонд митрополит Мелетия“ Св. синод до сега е издал няколко книги.

КОЗМАН А. ШАПКАРОВ

Козман А. Паскалев Шапкарров е роден в гр. Охрид през февруарий 1834 от много бедни безкнижни бжлгари родители. Учил се е по гржцки език в родния си град при учителят Я. Стрезов до 1851. Обаче, израсжл в една среда, в която народното бжлгарско чувство е било напжлно застжпено, налагало му се е да положи големи усилия, да усвои книжнината на матерния си език (на 21-годишна вжзраст видел бжлгарска азбука), докато заеме онова место в историята на бжлгарската книжнина, което днес заема.

Шапкарров е почнал да учителствува от 1854 в родния си град Охрид по гржцки. Като учителствувал две години в Охрид — през последната година е започнал да изучава бжлгарската книжнина —, от 1856/57 той се е преместил пак за учител в Струга — до август 1859. През това време той се е запознал с Д. Миладинов и се сродил с него, като се оженил за пжрвородната му джщеря. По настояване на последния Шапкарров е вжвел в Стружкото училище бжлгарски език покрай гржцки. Сжщата година се е преместил за учител в Охрид и учителствувал две години — до септемврий 1861. Тук е бил учител и учителя му Я. Стрезов. Тия две години са били едни от бележитите години от учителствуването на Шапкаррова, защото е развил голема обществена дейност. На вржх Рождество е умрел Охридския митрополит Ионикия; по инициативата на Д. Миладинов, Я. Стрезов и Шапкарров охридчани поискали от патриаршията да им се изпрати бжлгарски владика, но тя не се отзовала на молбата им и им изпратила пак гржк, Мелетия. Това е дало повод да се почне усилена борба на охридчани с Мелетия,

борба, която е продължила 15 години и която свършила в полза на българите. В тази борба е взел деятелно участие и Шапкаров. През време на тая борба Шапкаров е вжвел в началото на 1860 в училището български език.

След това Шапкаров е учителствувал по гръцки език в Прилеп до 1855, а оттам през октомврий сжщата година е отишжл за български учител в Кукуш, в който град е учителствувал цели 7 години, до 1872. Тези седем години на учителствуването му в Кукуш са били най-плодовитите в народнопросветно отношение. Българското училище от искра е станало пламък — било е известно в целата околност, и броя на учениците му от година на година се е увеличавал. През това време той е развил и широка книжовна дейност, не само като дописник на цариградските вестници „Право“, „Македония“, „Отечество“ и др., но е стжкмил и издал и учебниците Читанка (Цариград, 1868) и Буковаръ майчинъ языкъ (Цариград, 1874), както и Наржчно св. благовѣствованіе, или Сборъ от евангелскитѣ четенія“ (Цариград, 1870), предназначени за училищата и цжрквите в Македония на местно българско наречие. От февруарий 1872 Шапкаров се преместил за български учител в Прилеп и стоял до края на 1872. На следната година е бил учител в Битолското българско училище, а след това е боледувал цели три тодини в родния си град от 1875—1877.

След освобождението на Бжлгария, през 1878, Шапкаров е минал през Бжлгария и отишжл в Белград, уж като тжрговец, а в сжщност с политическа мисия. Оттам се вжрнал в Охрид, дошжл в Пловдив, откждето е бил извикан от Екзархията, която по това време е мислила да постави учебното дело на нови основи.

Покойният екзарх Йосиф натоварил Шапкарова да изработи проект за реформи на учебното дело в Македония. Изработеният от него проект бил обсжждан на джлго и широко от Екзархията, и той успел да прокара своя проект, главно Солун да стане образователен центжр на Македония, а не Прилеп. както се е поддържало от някои лица в Екзархията. За да докаже практичността на своя проект, Шапкаров е станал учител в Солун, в който град е пристигнал на 3 юний 1880. Там той е намерил бжлгарско мжжко училище с 22 ученика и един учител, девическо училище с 11 ученички и една учителка. В началото на учебната 1880—1881 година той е положил основите на мжжката и девическата гимназии с пансионери при тях, в които почнали да се запишат ученици и ученички от цела Македония до края на сжществуването им — 16 юний 1913, от които гимназии (през последните 20 години и тжрговска гимназия, както и по-рано педагогическо училище).

както е известно, излезе почти целата интелигенция за Македония.

През следната учебна 1881—1882 година Шапкарров е бил преместен за учител в Кукуш, а през 1882/83 пак се е вжрнал в Солун за учител, но с главно намерение да издава бжлгарски вестник. Поради пречки на турското правителство не е успел да осъществи намерението си и заминал в Пловдив, в който град е пристигнал през септември 1884.

Шапкарров напуснал окончателно Македония в 1884 и че не се е вжрнал в родния си град Охрид. В тая година се е настанил в Пловдив и се предал на усиленa книжовна дейност, като подрежда и приготвя за печат богатите си етнографски материяли от Македония, които започнал да събира през 50-те години на миналото столетие по съвета на учителя си Я. Стрезов в Охрид. Тук той е издал: 1. Материяли за живописанието на братия Миладинови с прибавление нещо и за живота на Нака С. Станишев (1884); 2. Русалии (1884) и 3. Бжлгарски народни приказки и вервания (1885). Немайки средства да почне да отпечата фоклорните си материяли, Шапкарров се прибрал от Пловдив при брата си в Самоков, гдето е преседел цели три години, но не в бездействие, защото и в това време е събирал фолклорни материяли (главно от западна и южна Бжлгария), които съставят значителна част от сбирката му, като същевременно приготвя ред статии по възбуждането на бжлгарите в Македония, приноси по езика и етнографията на същата страна, които постепенно се печатаха в „Сборника за нар. умотв., наука и книжнина“, „Периодическо Списание“, „Бжлгарски Преглед“, в. „Новини“ — Цариград и др.

През 1888 Шапкарров е бил назначен за нотариус при Сливенския окръжен съд, после в Старозагорския; оттам е бил преместен за мирови съдия във Враца, после в Орхане. На 1892 прекъсва службата си, пенсионира се и се настанива в Самоков.

От 1891—1894 Шапкарров е почнал да печати своя обемист Сборник от бжлгарски народни умотворения, от който излезе девет книги. В предговора на първата книга на сборника си Шапкарров ни е дал любопитна история на своите интереси за ценните съкровища, които е рано открил в традициите и езика на простолудиеото. Той знаел едно: тия материяли са най-силния доказ за бжлгарщината на славянското население в Македония и в тех се крие една здрава самобитна национална култура, която не трябва да се жертвува съвсем безогледно за чисто съмнителните блага на една чужда култура. Шапкарров е разбирал, че самите материяли говорят това, и не се е пускал в коментарии по тех. Стремил се е да записва по възможност

всичко сам, означавал е лицата, които му са доставяли песни, обичаи, приказки и т. н. Требва да се отбележи, че Шапкаров е първия, който обжрнал по-големо внимание у нас на народните приказки: още в 1885 е напечатал 31 народни приказки, които отпосле увеличи на 200. Освен това, Шапкаров е пръв у нас, който е почнал да събира и печати фолклорни материяли от околните балкански народи (ромъни, албанци и турци), тъй необходими за сравнителното изучване на българския фолклор.

Козман А. Шапкаров се поминал на 76-годишна възраст през 1909 в Самоков.

ЙОСИФ А. КОВАЧЕВ

Йосиф А. Ковачев е роден в Щип на 14 януарий 1839. Първоначалното си образование е добил в родния град при щипянеца даскал Павел Златинов, при когото и свършил учението си като наустничар. След кримската война, през 1855, той е станал български учител в градеца Гиляни, обаче силно желание е имал да продължи науките си в Русия, ала средствата му били слаби, та и немало кой да го упжти. С таково намерение той е заминал през есента на 1860 за Цариград, където се е надевал да си издействува чрез руското посолство препоръка за стипендия в Русия. Като се уверил, че усилията му отиват залудо, той се решил да замине за Белград, където е пристигнал пред Коледа. Тук е престоял три години като ученик в духовната семинария. През това време, съзнавайки, колко са петимни българските учители за учебни ръководства по педагогика, събрал и издал Школска педагогия или методическо ръководство за учителите на народните школи (Виена, 1863).

В началото на 1864 Ковачев е заминал за Киев и тук се записал за студент в духовната академия, курса на която завършил след четири години, и то най-много поддържан от Априловска стипендия. На 1868 през март Ковачев се завърнал през Солун в родния си град и след Великден пристигнал в Габрово. Тук той е станал главен учител и почнал пръв да прилага звучната метода, с която направил силно впечатление и набързо му се разчуло името в околността. Между другите нововъведения на Кова-

чева в училището били и гимнастическите упражнения на децата, които ставали на отворено място — в училищния двор. Около Петровден, когато ставали изпитите, минал е през Габрово Митхадпаша, и каймакамина сжобшил вечерта Ковачеву да се вдигне от Габрово в течение на 24 часа. На другия ден видни габровци от страна на общината са молили каймакамина да остави Ковачева, като гарантират за него. Ала нищо не е помогнало, и Ковачев е требвало да замине за Щип, гдето без работа е стоял до пролетта на 1869, с надежда да се вжрне в Габрово, защото през туй време габровци дали нови заявления до турското правителство в негова полза. Като останали всички ходатайства без успех, Ковачев се установил за учител в Ново-село до Щип. Габровци, като видели, че не могат вжрна Ковачева назад, изпратили при него в Ново-село Никола Саранов да се запознае със звучната метода. Саранов стоял две години там и се вжрнал в Габрово да преподава звучната метода. Като се разчуло името на Ковачева поради новата метода на преподаването му, почнали да идват при него и много други учители, за да се подготвят по-добре за званието си. От плевенската община били изгроводени да се учат при Ковачева учителите Пане Рогозаров и Георги Грънчаров, от София — Иван Соколов и др.

От Ново-село Ковачев се преместил за учител в Щип, а след една година, именно в 1872, бил повикан от митрополита Илариона за училищен инспектор на Кюстендилската епархия. Ала след една година турското правителство заповедало на Илариона да уволни Ковачева от инспекторската длъжност. Наскоро, през януарий 1874, бил повикан в Велес за учител, но тук не можал да се спогоди с своя другар Васил П. пович, и пак се вжрнал в Щип, гдето сжчинил своя буквар, излезл печатан още сжщата година. Букваръ по нагледна и гласна метода (Виена, 1874).

През есента на 1874 Ковачев е станал учител в Прилеп, кждето учителствувал до руско-турската война, когато на 15 август 1877 бил арестуван от турската полиция като руски възпитаник и бил закаран в солунския затвор. След един месец бил пуснат и интерниран в родния си град под полицейски надзор. Когато стигнали руските войски пред Цариград, Ковачев успел, под предлог да се цери в Солун, да се промъкне през Дедеагач до Пловдив, отдето захваща новата му дейност в свободна Бжлгария.

През летото на 1878 се е сформирало гражданско управление в Бжлгария, и Ковачев е станал началник на народното просвещение в Пловдив. След това е минал в София, гдето до юний 1879 е изплнявал длъжността Губернски училищен инспектор и като такъв е бил избран и за депутат в Учредителното велико народно сжбрание в Тжрново, лу

гдето е взел участие и в окончателното редактиране текста на българската конституция, именно като член на редакционната комисия. След това няколко месеца е бил председател на Губернския съвет, а при второто българско министерство, на чело с Цанкова, станал е главен секретар във Министерството на вътрешните работи. След Свищовското велико народно събрание го уволнили от служба, а сетне Ремлинген го назначил съветник в Министерството на вътрешните работи. През това време е написал и напечатал Ръководство за първоначалното обучение в четенето и писането по звучната метода, (Пловдив, 1879). През 1881 Ковачев е бил назначен главен секретар на държавния съвет, а след известно време и член на тоя съвет. След закриването на държавния съвет той е бил чиновник в Цариградското дипломатическо агенство по екзархийските дела. През 1883 е бил назначен за член в техническата комисия по построяване железопътната линия Цариград—Вакарел (сетне преименуван финансов инспектор), на която длъжност е останал до 1894, с едно прекъсване, именно през 1886, когато в течение на една година е стоял кмет на София.

Откак се открил историко-филологическия факултет на Висшето училище в София, до смъртта си Ковачев е бил доцент по педагогика. През 1888 Ковачев е издал в превод съчинението на Л. Донат, Експериментална политика.

Покрай всички свои занятия Ковачев не е преставал да работи и за Македония: като член, подпредседател и председател (1897) на Върховния македонски комитет той е принесъл големи услуги на освободителното дело на Македония, именно чрез своя богат жизнен опит, доброто познаване на Македония, маждрите съвети и тактическите постъпки в разни трудни и критични моменти.

Ковачев се поминал на 31 октомври 1898 в София, като е завещал целата си библиотека на Солунската българска гимназия или на Цариградската духовна семинария; а от събрания му капитал, от имуществото му да се образува фонд на жена му и на него под название „Научен фонд на Екатерина—Йосифа Ковачев“, който да се управлява от историко-филологическия факултет под върховния надзор на академическия съвет. От лихвите на фонда да се награждават трудове, взети из областта на отечествознанието: а) еволюцията на българския език в разните му наречия, б) движението на българските поселения и техния културен живот от началото до най-новите времена и в) домашното и школко възпитание на българския народ през разните епохи на историческия му живот.

КСЕНОФОНТ РАЙКО
ЖИНЗИФОВ

Ксенофонт Жинзифов е роден във Велес през 1839. Баща му се е казвал Йоан Дзинзиф, син на един влах от Москополе (Янинско) и преселен в Битоля, гдето и добил първоначалното си образование по гръцки език, следвал е в Солун и Атина, в последния град свършил медицина, но понеже не е могъл да се прехранва с медицината, предал се на учителство. Учителствувал е в Охрид, после в Прилеп, Струга, Велес и Битоля. Когато е бил жител във Велес, родил му се син Ксенофонт. Баща му го учил при себе си по гръцки език и през 50-те години на миналото столетие го изпратил в Самоков да се учи българска книга при учителя Никола Тонджоров. При него Ксенофонт бил наустничар. През 1855 е станал помощник-учител на Димитра Миладинов в Прилеп. Тук младия Жинзифов е проявил жив интерес под влияние на Миладинова да събира фолклорен материал, от който част е дал на Миладинови за сборника им, друга на московския професор П. Безсонов, трета сам е обнародвал в наши вестници и списания. През 1857 Жинзифов заедно с Д. Миладинов е отишъл за учител в Кукуш. Тук той е преподавал по български език и развил голема обществена дейност, като е водил усилена борба с Дойранско-Кукушкия гръцки епископ Мелетия.

В края на учебната 1857/8 година Ксенофонт на свои средства е заминал заедно със сина на кукушкия първенец Нако Станишев, Константина, за Русия да се учи. На първо време той се записал за ученик в Одеската семинария. В Одеса се срещнал с Г. С. Раковски, който му е обрнал внимание.

собственото си име Ксенофонт да промени с Райко Жинзифов. Благоговейки пред Раковски, обещал му да промени името си на Райко, толкоз повече че и Д. Миладинов в Кукуш често му е говорил за това. И от това време Жинзифов се подписвал под свои литературни произведения на бжлгарски език Райко, а под руски — кржстното си име Ксенофонт.

За дохождането в Одеса на Райка Жинзифов, като се е научил Константин Миладинов, издействувал му е стипендия от Славянското благотворително дружество в Москва. Кжм края на 1859 Жинзифов се е преместил от Одеса в Москва, гдето след една година и половина усилен труд постжпил е в университета като стипендиянт по филология. През 1860 той е написал и печатал в „Бжлгарски Книжици“ (III година II ч.) пжрвото си патриотическо стихотворение Гулабъ, в което покрай своята сждба на изгнаник, оплаква теглата на бжлгарския народ. Сжщата година започнал е да редактира списанието „Братски Трудъ“, издавано и списвано от московските бедни студенти. В това списание Жинзифов е печатал свои поетически произведения. През това време той е бил и дописник на „Московскія Вѣдомости“, „Научно Обзорѣніе“, „Газета Москва“, „День“ и др., в които е вметил публицистични статии, засегащи нашия цжрковен вжпрос. Участието на Жинзифова в руските вестници и списания е повлияло вжрху неговото по-нататжшно развитие като обществен деец и публицист. Той се е увлечжл до толкова от славянофилските идеи на времето, щото е станал защитник на панславянското движение в Русия, като е ратувал за обединението на всички славяни под покровителството на руския народ. Характерно е от това време, а именно от времето на всеславянския сжбор в Москва през 1867, стихотворението му Здравица, което произнесжл с силно вжодушевление и гржмлив глас, джржейки чаша вино в ржка:

„С руйно вино домородно
Нек напжлним до три чаши,
Братя редом, братя сложно
Нек ги вземем с ржце наши.
Сме славяни, как московци,
Сжрби, чехи и поляци,
Черногорци, херцеговци,
И хжрвати и бошнаци.
Братя вече дошла сждба
Да изпием пжрва чаша,
Не за завист, не за злоба,
Но за братство дружба наша!
Требва вера, твжрда клетва
Да сме чисти като жертва,

Като в майчина утроба!
 Нека напием втора чаша,
 Че време е пак на ново,
 Да загърмят в земя наша
 Матерно ни живо слово.
 Нек се шири, се раздава,
 В България горня, долня.
 От Вардара до Дунава
 Душа свободна народна!

През 1874 Жинзифов е завършил университетът и се е тжмел да замине за учител в София, но поради политически съображения, понеже е писвал против турското правителство и грцката патриаршия в споменатите руски вестници и списания, както и в бжлгарските, излизащи по това време в Ромъния и Цариград, до края на живота си останал учител по грцки език в Московски средни учебни заведения. Това, обаче, ни най-малко не му е пречило до края на живота си живо да се интересува за злочестата съдба на българския народ под двойното 500-годишно робство. Силно е желаел да споходи родината си, Македония, и това му се удало през 1866. Бележките от пътуването си е напечатал в сборника „Родное племя“ под надслов: Изъ замѣтокъ путешественника по Македоніи въ 1866 году.

Одеското бжлгарско настоятелство през 1870 изпратило за свой делегат в Браила по уредбата на Бжлгарското книжовно дружество Жинзифова. Тук той покрай работата си с делегатството уговорил отпечатването на поемата си Кървава кошуля с иждивението на Бойка Нешов, която излезла същата година (1870) в Браила. От Браила той се упжтил в Букурещ, където дал на Д. П. Войниковата трупа да представи комедията му Фантаксаний ученъ.

От чисто книжовен характер е превода на руски език от Жинзифова на подложната. Древная болгарская пѣсня об Орфеѣ от Ст. И. Веркович (Москва, 1867). Участието на Жинзифова като литератор в Русия се означавало с отдела за бжлгарската литература в славянския сборник на Н. В. Гербеля „Поезія славянъ“ (Петроград, 1871), в който изложил състоянието на бжлгарския духовен живот в свързка с книжнината от най-старо време до 70-те години на XIX век.

Още като студент в Москва през 1863 Жинзифов е издал книгата си Новобългарска сбирка от оригинални и преводни стихотворения с следното съдържание: 1. Слово за Пжлжт Игорев (превод от староруски език). 2. Краледворска ржкопис (превод от чехски език). 3. Гуслар Тараса Шевченка (превод от малоруско наречие) и 4. Нова бжлгарска гусла—четири оригинални стихотворения на Жинзифова:

После смърт на Огнянова, Вдовица, Разговор и Безсоница.

Жинзифов, като учител в Прилеп през 1857, бил е свидетел на една случка, която е предал в поемата си Кървава кошуля. Ето съдържанието на тая поема, която на времето си е подигнала голем шум:

В църковния двор пред самите врата на църквата (в Прилеп) седнала една стара баба, с торба на рамо; тя плаче, но никой не обръща внимание на сълзите ѝ; случайно тогава поета, минувайки през двора, съглежда бабата, че пролива врели сълзи и, като се отбива при нея, пита я, защо плаче и ридае. Разправила му целото свое житие и му показала „кървавата кошуля“ на сина си, която носела в торбата си. Божин, тъй се казвал син ѝ, като си отивал веднаж в града да продава жито и да плати данжка, бил достигнат от турци-кървопийци, които го ограбват предварително и сетне му отсичат главата. Преди да извършат това, те пленили кървата му, гдето потърсили най-напред него, но той успел да избегне и заловил пътя за града. Отпосле майката на Божина се научава за станалото и пада в безсъзнание. След като се изминало известно време, майката измива мъртвото тело, превързала разполовената на две части с ятагана глава и приготвила мъртвеца за погребение. На нейния плач се отзовали роднини и приятели, които я утешавали, а след това погребали Божина. Майката запазила синовата кошуля, която била потопена в кърви, и дълго не могла да го прежали. Той е бил единичката ѝ утеха на стари години, на него тя осланяла своите старини; подробно тя разказала на поета, как го е изучавал и през цел живот да бже тих, да не вдига ръка против агите. Разказа свършва с думите на майката:

„И то така, момче младо,
Бог да ми те чуват,
Имах чело, имах сина,
А сега го немам.
Само ми остана, младо,
Кървава кошуля,
Над коя я тжжам, плачам.
Врели сълзи леям.
Вардам синова кошуля,
Кървава кошуля,
И с нея я ке легам
В гроб студен и тжмен“.

Райко Жинзифов се поминал на 16 февруарий 1877 в Москва при небивало тържествено погребение и носен на ръце до гробищата от своите ученици.

ИВАН ГОЛОГАНОВ

Иван Поп Илиев Икономович е роден в с. Тжрлис (Неврокопско) от българи родители през 1842, който през 60-те години на XIX столетие е вземал презиме Гологанов, дадено му от Ст. И. Веркович. От начало младия Иван се учил в родното си село по гръцки език, после се преместил в Серския манастир „Продромос“ (Св. Иван Предтече), где то е бил монах по-малкия му брат Теодосия Скопски, и игумен на манастиря е бил чича им Теодосия. Тук той е усвоил доста добре гръцкият език и страстно е чел старите гръцки ръкописи и класически съчинения, особено Омира и елинската митология, от богатата манастирска библиотека. Благодарение на тази библиотека, той е изучил старогръцки до такова съвършенство, че серските първенци и митрополит били очудвани, когато е водил с тях разговор на изтънчен гръцки език. Давало му се възможност да бърка свободно в митрополийската библиотека и да си взема бележки от официалните и тайно пазени протоколи и кондики за населението по народност от гръцките митрополити, неща, които го правят горещ защитник на българщината в този край.

Гологанов е изучавал гръцкият език, изучавал старогръцката митология, но същевременно следел всею движението всред народа и за народа. Цариград е станал средище на българщината, Цариград е говорил от името на българския народ, неговия глас се е поемал от българското население в Македония, обаче Серско е оставало назад и не е проявявало признак за народностна пробуда. Гологанов е тръгвал по селата и дирил съдейници да раздвижи населението. Той е дирил всевъзможни средства да подигне духа на българина. Връзките му със сръбския археолог Ст. И. Веркович, който от дълго време е живеел в Сер и който е дирил лице да му записва народни песни, удало му се е възможност да осъществи един свой блен — да му доставя народни песни, които уж се пеяли между помаците в Серско и Родопите. Срещу скромно възнаграждение от Верковича Гологанов е почнал да му праща песни, които уж е записвал от именити помаци певци из серските и неврокопски села, а в същност, самичек той ги е съчинявал. Подведен Веркович от Гологанова, когато е заседавал славянският етнографски конгрес в Москва през 1867, отправил е телеграма до председателя му Нил Попов, че, като поздравява конгреса, съобщава му, какво е намерил много стара ези-

ческа песня на бжлгарски език за Женитбата на Орфея. Тая песен с 852 стихове е била напечатана сжщата година, и произвела силно впечатление сжс своята новост. Седем години след нея се появил обемист том — 15 народни песни с 7,800 стиха — от родопските и серски помаци, всички записани от Гологанова, с громкото заглавие Веда словена (Белград, 1874). По сжджржание тия песни напомнят езическите религиозни песни на индусите, сжбрани в книгите Веда! Сжщите стари индийски вервания, каквито ни сж известни от джлбока старина у индусите, се вестяват у бжлгарите. Получаваше се живо доказателство, че бжлгарите са заселили Балканския полуостров много по-рано, отколкото знаеше историята. А това беше много важно за борците по възраждането ни: то повдигаше народната гордост у ония, които с наивно разочорование бежа се научили, че прабжлгарите са от турско племе.

Това откритие слиса науката. Учените се разделиха на два лагера: едни считаха Веда словена за истинска, а други категорично отхвжрлиха нейната автентичност и я считаха за подложна. Изпратиха се чужденци на самото место да проверят, дали наистина сжществуват такива народни песни у помациите, които Гологанов посочва, коя песен, от кое село е и от кой певец е слушана. Оказа се, че всичко е фалшификат и дело на Гологанова.

През 1881 излезе втори том на Веда словена. (Петроград, 1881) от 141 пссни с 15,000 стиха, но на него не обжрна никой внимание.

Днес Веда словена нема значение за науката, ала за възраждането на бжлгарите в Серско има големо значение. Вжн от това, тя стана причина да се изпращат специални мисии в Македония да проучват нашата народна словесност, неколко академии заговориха за един народ, който беше почти забравен, преведоха се неколко народни песни на чужди езици. С една реч, бжлгарите от Серско и Родопите станаха предмет в чуждия свет. И всичко това се джлжи на Гологанова.

Иван Гологанов се помина в с. Крушово (Д.-Хисарско) през 1895, без да даде приживе разяснения за Веда словена, макар бжлгарското правителство да го е подканвало за това неколко пжти.

ДИМИТЪР В. МАКЕ-
ДОНСКИ

Димитър Василев Македонски е роден през 1847 в с. Емборе (Кайларско) от родители българи. Детинството си е прекарал в родното село, където е свършил първоначалното си образование по гръцки език. На 17-годишната си възраст е отишъл в Цариград при баща си, който го е настанил за ученик в българското училище на Фенер. Тук младия Македонски е усвоил доста добре френски и турски език от учителят Ив Найденов, а отпосле и немски език. След свършване на Фенерското училище той е станал учител в същото училище през 1871. Отпосле бил назначен за пълтуващ учител в цариградските български квартали, като лице, което добре е познавало нравите на сжнародниците си.

Откак Македонски се преместил в Цариград, за да послужи на своите братя, списвал учебници на български македонски говор. През 1867 той е напечатал Кратка священная история съ единъ разказъ за унищожението на Охридската архіепископія (Цариград, 1867) и Букваръ за употрѣбленіе въ македонскыте училища (Цариград, 1867). През това време той е взимал живо участие в цариградскте български вестници, особено въ в. „Македонія“ по църковно-училищните работи в Македония.

От 1873 — 1875 Македонски е учителствувал в Битоля, Воден и Струга. През втората половина на 1875 заедно с Якима Сапунджиев от Охрид той е поел от П. Мусевич да управлява българоромънската книжарница в Битоля и престоял там до 1876. След освобождението на България бил е гимназиален учител в София, а после бил назначен помощник-прокурор на Софийския окръжен сжд, после пред-

седател на Кюстеедилския окръжен съд до 10 февруарий 1882. След това се предава на адвокатство в София и взема участие в софийските вестници, като почва заедно с А. Франгя да редактира и издава в. „Съгласие“.

Около края на 1897 Македонски става редактор на екзархийския в. „Новини“ в Цариград. По политически причини през пролетта на 1898 в Цариград той бе убит.

Освен като педагогически и публицистически писател, Македонски е познат и като преводач на Ключ на отоманските закони и на капиталното съчинение на Ивана Каролиди Вжвведение в историята на XIX век. Превод от гръцки (София, 1894) и Историята на деветнадесетия век от същия автор I и II т. (София, 1894). Вжн от това, той е описал Два стари обичаи из Македония (Пер. Списание XXXVII и XXXVIII, 1891) и Два документа от Пелагонийската (Битолската) епархия (ib XXXIX, 1892).

ВЕНИАМИН МАЧУКОВСКИ

Вениамин Христов е роден около 1847 в с. Мачуково (Гевгелийско), отдето и приел прекора си Мачуковски. Първоначално се е учил в родното си село, после в Енидже-Вардар и в Солун по гръцки. Под влияние на Хаджи Павла Божиробски, а главно на зографските монаси от метоха в Гумендже, той е обикнал монашеския живот, отишъл в Зографския манастир и приел е монашеството като достигнал до дяконски чин. Като дякон зографското братство го е изпратило да следва духовна семинария в Москва. След свършване на семинарията, неизвестно по какви причини, напуснал дяконството и като мирско лице е следвал в историко-филологическия факултет на Московския университет. Поради болест той не е можал да завърши курса на университетът и се завърнал в отечеството си. Мачуковски бил доста начетен, смирен, красноречив и приветлив човек. Освен матерния си български език той владеел гръцки, руски, френски и турски език. Той е бил в преписка с Г. С. Раковски, с който и лично се е срещал в Одеса. Доставял му е и народни умотворения от Енидже-Вардар (Пазар).

През 1909 неговия брат Васил Христов, който живееше в Мачуково, донесе им част от братовите си книги, да се откупят за библиотеката на Солунската мъжка гимназия. Всичките книги беха строго научни и прошарени с бележки. Това ми направи силни впечатление за солидната подготовка на тоя почти забравен труженик, та събрал тия сведения за живота и книжовно-обществената му дейност. Неговата дейност е главно публицистическа. След разболяването си в Русия, той се е върнал в Мачуково, стоял е една година празен, докато е закрепнало здравето му, и на втората му година станал български учител в селото си с 1800 гроша годишна заплата. През учебните 1868—1869 и 1869—70 той е такъв в Солунското българско училище. След това се преместил в Цариград и през 1874 станал директор на в. „Источно време“. А в 1877 подкачил да редактира в. „Цариград“, от който извадил 24 броя (последния брой от 4.VII. 1877). — В време на руско-турската война Мачуковски бил подозрен от турското правителство и изпратен на заточение в остров Родос, откъдето след мира се върнал тежко болен в Цариград на лечение в тамошната руска болница, гдето и се поминал през първата половина на 1878.

КОНСТАНТИН и АНДРЕЙ ПЕТКОВИЧ

За тия двама родолюбиви братя от Башино село (Велешко) имаме много оскъдни сведения за живота им. Знае се, че са добили висше образование в Русия, откъдето проявяват голем интерес за възбуждането на сжнародниците си в Македония. Видехме, че Константин е един от сжратниците на Натанаила Охридско-Пловдивско, а Андрей из Одеса печати стихотворения в „Цариградски Вѣстникъ“ (1859—1860). Ето началните стихове на едно стихотворение, печатано в брой 462 от 19. XII. 1859.

„Некънешъ ли никой да не ти сесмѣ,
Держи си харно свой родъ и племя
Отъ търговца ми ся орачъ далеко държи.
Ако ти си малечекъ създаденъ, милый.
Не мой ми ся ты въ гомѣмцы дигай, —
Нека ти твой ростъ на память лежи“

През 1852 Константин е отишъл в Св.-Гора, за да проучи славянските ръкописи в тамошните библиотеки. Плод от това проучване е студията му Обзоръ Аеонскихъ древностей, която излезла през 1865, като приложение на VI том, Запискъ Имп. Академии Наукъ № 4. На много места в своя труд Константин проявява своята бжлгарска народност. Така, като говори за една бжлгарска книга, която намерил в манастира „Св. Павел“, прибавя: „тя е твърде важна за нас, бжлгарите, защото представя образец на прстонароден език“. Освен това той е превел Пѣсня древная чешскія о судѣ Любоши, съ прѣводомъ на болгарское нарѣчіе (Петроград, 1852) и от Турноградска Юсифина, Борисъ, прѣвы христіанскы царь на Бѣлгарыты (Цариград, 1853).

За Константина и Андрея Петкович се знае още, че през втората половина на XIX век са били руски консули в Дубровник, Яш и др. Где са починали и има ли от тех наследници, нищо не се знае. А тия труженици заслужават да се изучат, защото са обичали неимомерно много своя народ и родното си место — Башино село, в което е имало бжлгарско училище от 1845, и за което много се грижил техния баща Димитър Петкович.

БИБЛИОГРАФИЯ

- Автобиография на Гр. С. Пърличев (СБНУ, XI, 1894).
- Владимир П. Алексиев. Братия Миладинови (сп. „Бжлг. Сбирка“ XXII, кн. 8, 1915).
- Г. Баласчев. Библиографични и книжовни чертици върху Григор С. Пърличев. София, 1897.
- Българския държавен герб (сп. „Минало“ I кн. 2, 1909).
- С. С. Бобчев. Райко Жинзифов — живот и книжовно-просветителна дейност (сп. „Наука“ II, кн. VII—IX, 1883).
- С. Бежан. Райко Жинзифов — биографически черти (в. „Стара Планина“ I бр. 58 — Букурещ, 1877).
- Сава Велев. Златна книга на дарителите за народна просвета. Приложение на XII-годишнина на сп. „Учил. Преглед“. Пловдив, 1907. (За Мелетия Софийски на стр. 166—170 и за Йосифа А. Ковачев на 379—390).
- Ник. Вас. Гербель. Сборник „Поезия славянъ“. Спб. 1870. (За братия Миладинови).
- Д-р С. Гологанов. Бележка за „Веда словена“ (сп. „Общъ Подем“ I кн. XIII—XIV, 1917).
- Л. Димитров. Обществената и книжовната дейност на Хаджи Партения Зографски (Известия на семинара по славянска филология при университета, кн. II).
- М. Дринов. Първата българска типография в Солун и някои от напечатаните в нея книги (ПСП. кн. XXXI, 1889).
- Няколко бележки за Х. Йоакима даскала Кръговскаго (ПСП. XXXIV, 1890).
- В. Н. Златарски. Народността и родното место на Жефаровича. (сп. „Македония“ I кн. 1, 1922).
- Йор. Иванов. Българите в Македония. София, 1917.
- Ю. Иванов. Григор С. Пърличев (сп. „Светлина“ год. III, 1893, год. VIII, 1893, кн. IV. (За Д. В. Македонски и за К. А. Шапкаров).
- Българския периодически печат от възраждането му до днес. София, 1893, I том. (За В. Мачуковски на стр. 153—154).
- Любен Д. Ихчиев. Райко Ксенофонт Жинзифов — живот и литературна дейност (Известия на семинара по славянска филология при университета, кн. III, 1911. Тук и голем свод на литературата за Жинзифова).
- Кл. Карагюлев. Писма от Д. Миладинов до Ал. Екзарх и биографиите им (сп. „Минало“ I кн. 1, 1909).
- В. Кънчов. Йордан Хаджи Константинов Джинот (сп. „Български Преглед“ III кн. IV, 1896).
- Д. Матов. Григор Пърличев, книжовни и биографически черти (сп. „Бжлг. Преглед“ II кн. II, 1895).
- Л. Милетич. Йосиф А. Ковачев (сп. „Бжлг. Преглед“ V, кн. III 1898.)
- М. Москов. Веда Словена и Ив. Гологанов (сп. „Общъ Подем“ II кн. IV, 1918).

- Н. А. Начов, Няколко бележки за един ръкопис от книгата „Описание на светогорските манастири“ (ПСП. 37-38 1891).
- Две Хаджи Йоакимови книги (ПСП. XXXIX 1892).
- Боян Пенев. Начало на българското възраждане. София, 1919.
- Кирил Пейчинович (в. „Новини“ VII бр. 48 от 1. IV. 1897).
- Н. Петровскій, Serbica, III. Къ биографии Хр. Жефаровича (Извѣстія отд. русск. яз. и слов. XV кн. 3, 1910).
- М. Попруженко. Очерки по истории възражdeniя болгарского народа. (ЖМНПР. 1903, кн. II. (За Жефаровича).
- Јван Скерлић Српска књижевност у 18 веку. Београд. 1909. (За Жефаровича).
- Д. Серафимов. Тетово и дейците по възраждането му. Пловдив, 1900.
- К. М. Скопакъ. Григор С. Пърличев (Извѣстія на семинара по славянска филология при университета. II, 1911. Тук и голем свод на литература за Пърличева).
- Е. Спространов. По възраждането на град Охрид (СбНУ. XI, I, 1897). (За Миладинови и Пърличева).
- А. П. Стоилов. Из живота и дейността на архимандрит Антим Ризов (сп. „Учил. Преглед“ XII кн. VI, 1907).
- Архимандрит Хаджи Павел Божигробски (сп. „Общ Подем“ I, кн. XII 1917).
- Показалец на печатаните през XIX век български народни песни. София, 1918 кн II. (За Миладинови, Жинзифова и Гологанова).
- Български книжовници от Македония през XVIII и XIX век (сп. „Развитие“ I и II, 1918—1919).
- Хр. П. Стоилов. По въпроса за „Веда словена“ (сп. „Учил. Преглед“ IX, 1904, кн. I—II).
- В. Д. Стоянов. Спомен за братия Д. и К. Миладинови. (ПСП. XXI—XXII, 1887).
- А. Теодоров. Миладиновските песни и Штросмайер (ПСП. XVI, 1885).
- Сенки (сп. „Бжлг. Преглед“ I кн. 2, 1893. (За Кърчовски, Пейчиновича и Синаитски).
- К. А. Шапкарев. Материяли за животописанието на братия Х. Миладинови, Димитрия и Константина. Пловдив, 1884.
- Dr J. D. Sismanov. Glück und Ende einer berühmten literarischen Mystification: Веда словена (Archiv für slavische Philologie XXV, Heft 3 und 4, 1903).
- Значение и заслуги на братия Миладинови (СпБАН. III, 1912).
- А. Шопов. Материяли за българското възраждане в Македония (ПСП. XVIII, 1880) (За Славка Динкова).
- Из новата история за Македония (СбНУ. III, 1890. (За Кърчовски, Пейчиновича и Синаитски).
- Първа българска печатница в Солун (ПСП. XXXIV, 1890).
- Юбилейна книжка за спомен на 25-годишнината от смъртта на Неофита Рилски (сп. „Учил. Преглед“ XI кн. I, 1906).

СЪДЪРЖАНИЕ

	Стр.
Предговор	5
1. Велко Попович	8
2. Христофор Жефарович	9
3. Иоаким Кърчовски	13
4. Кирил Пейчинович	16
5. Теодоси Синаитски	20
6. Неофит Рилски	22
7. Антим Ризов	26
8. Павел Божигробски	28
9. Константин Джржилович	31
10. Георги Динков	33
11. Славка Динкова	35
12. Братия Миладинови	37
13. Йордан Хаджи Константинов Джинот	48
14. Натанаил Охридско-Пловдивски	55
15. Партения Зографски	61
16. Иван Геннадиев	65
17. Григор С. Пърличев	66
18. Мелетия Ссфийски	71
19. Козман А. Шапкаров	73
20. Йосиф А. Ковачев	77
21. Ксенофонт Райко Жинзифов	80
22. Иван Гологанов	84
23. Димитър В. Македонски	86
24. Вениамин Мачуковски	88
25. Константин и Андрей Петкович	89
Библиография	90

Годишнината на списанието „Македонски Преглед“ се състои от четири книги, всяка до 10—12 печатни коли. Обикновеният годишен абонамент е 200 лева; за странство — 300 лева; за Америка — 3 долара.

Абонаментната стойност както и други суми за Македонския научен институт се изпращат до Диаманди Николов, София, ул. Александър I № 16, II.

Всичко, що се отнася до редакцията и администрацията на „Македонски Преглед“, да се адресира въ София, улица Александър I, 16. II.

Излъзоха от печат следните издания на Македонския научен институт:

I. „Материяли за историята на македонското освободително движение“:

Книга I. Въстаническото движение въ югозападна Македония. По спомени на Славейко Арсовъ съобщава Л. Милетичъ. 1925, стр. 136. Цена 20 лева.

Книга II. Освободителната борба въ Костурско. По спомени на Пандо Кляшевъ съобщава Л. Милетичъ. 1925 стр. 136. Цена 25 лева.

Книга III. Борбата въ Костурско и Охридско (до 1904 г.). По спомени на Иванъ Поповъ, Смиле Войдановъ, Деянъ Димитровъ и Никола Митревъ съобщава Л. Милетичъ. 1925, стр. 155. Цена 30 лева.

Книга IV. Къмъ борбитъ въ югозападна Македония (Кичевско, Битолско, Леринско, Преспанско, Дебърско). По спомени на Лука Джеровъ, Георги Попъ Христовъ, Ангелъ Андреевъ, Георги Папанчевъ и Лазаръ Димитровъ съобщава Л. Милетичъ. 1926, стр. XIV+146. Цена 30 л.

Книга V. Спомени на Дамянъ Груевъ, Борисъ Сарафовъ и Иванъ Гарвановъ, съобщава Л. Милетичъ. 1927, стр. XII+136. Цена 30 лева.

Книга VI. Солунскиятъ атентатъ и заточеницитъ въ Фезанъ. По спомени на Павелъ П. Шатевъ съобщава Л. Милетичъ. 1927, стр. 155. Цена 30 лева.

Книга VII. Движението отсамъ Вардара и борбата съ върховиститъ. По спомени на Яне Сандански, Черньо Пъевъ, Сава Михайловъ, Хр. Куслевъ, Ив. Анастасовъ Гърчето, Петъръ Хр. Юруковъ и Никола Пушкарровъ съобщава Л. Милетичъ, 1927, стр. 193. Цена 35 лева.

Книга VIII. Спомени на Гьорчо Петровъ. Съобщава Л. Милетичъ. 1927, стр. 238. Цена 35 лева.

II. „Македонска библиотека“:

№ 1. Македония и македонскитъ българи. Културно-исторически погледъ. Отъ Л. Милетичъ. III изд. 1925, 64 стр. Цена 5 лева.

№ 2. Македонскиятъ въпросъ вчера и днесъ. Отъ Г. Баждаровъ. 1925, 96 стр. Цена 8 лева.

№ 3. Днешното положение въ Македония подъ сръбска и гръцка власт и Обществото на народитъ. Отъ проф. Ив. А. Георговъ. 1925, стр. 88. Цена 8 лева.

№ 4. България и македонскиятъ въпросъ. Причинитъ на балканскитъ войни. Отъ К. Соларовъ, полковникъ отъ генералния щабъ, 1925 год., стр. 180. Цена 15 лева.

№ 5. Балканскиятъ съюзъ и освободителнитъ войни презъ 1912 и 1913 г. Отъ К. Соларовъ, полковникъ отъ генералния щабъ, 1926 г., стр. 158. Цена 15 лева.

№ 6. Изъ македонската земя (Впечатления и бележки.) Скопие—Гостиваръ—Тетово—Велесъ—Шипъ—Кочани—Радовишъ—Прилепъ—Крушово—Костуръ. Отъ Г. Баждаровъ. 1926, 175 стр. Цена 15 лева.

№ 7 и № 8. Македония и българското възраждане въ XIX в. Отъ С. Радевъ. Часть I, 177 стр. Цена 15 л.; часть II, 177—308 стр. Цена 15 л.

Скенирано за:

www.strumski.com

.....

Библиотека „Струмски”
е създадена в памет на
загиналите за Родината.

Voivode Dimiter Madjarov before the remains of two comrades in arms killed in the battle of Ferres